

KÖZLEMÉNYEK

Murber Ibolya

AZ ANSCHLUSS ÉS A MAGYAR KÜLPOLITIKA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború között az Anschluss-kérdés — Ausztria és Németország egyesülése — Közép-Európa egyik neuralgikus pontja volt.¹ A csatlakozási igény megfogalmazása és erősödése több tényezőre, úgy gazdasági,² mint történelmi-ideológiai³ okokra vezethető vissza. Az igény első artikulálására az 1918. november 12-ei törvény 2. §-ban került sor, amikor is kinyilvánították, hogy „Németausztria” a Német Köztársaság része. Elsősorban francia követelésre az 1919. június 28-ai versaillesi békeszerződés 80. törvénycikke és az 1919. szeptember 10-ei st. germani békeszerződés 88. tc-e is megtiltották az Anschlss-t. Alapvetően a békeszerződések mégsem zárták ki teljesen a csatlakozás lehetőségét, azt a Népszövetség Tanácsának⁴ jóváhagyásához kötötték.⁵ A békeszerződések kötelezték Ausztriát állami önállóságának megőrzésére, miközben minden szomszédos országgal, így Magyarországgal is megtiltották számára az egyesülést. Ennek értelmében a békeszerződéseket diktáló felek, a győztes hatalmak is elkötelezték magukat az osztrák szuverenitás megóvása mellett az új közép-európai status quo megőrzése érdekében. Ausztria kvázi semleges státuszt kapott. Erre hivatkozva és az Anschluss-szal való fenyegetést kihasználva sikerült az osztrák politikai elitnek —1922-ben Ignaz Seipel és 1932-ben Johannes Schober kancellársága idején — nemzetközi kölcsönöket kiereszkolnia az ország gazdasági szanalására.

A világháborút lezáró békeszerződések megkötésekor a magyar politikai vezetésnek kisebb baja is nagyobb volt annál, minthogy hivatalosan kinyilvánítsa véleményét az Anschluss-tilalomról. Természetesen a budapesti döntés-

---

¹ Az Anschluss állomásait osztrák bel- és külpolitikai kontextusba illesztve vizsgálta: *Rolf Steininger*: 12. November 1918 bis 13. März 1938: Stationen auf dem Weg zum „Anschluss”. In: Rolf Steininger / Michael Gehler (Hg.): Österreich im 20. Jahrhundert. Böhlau Verlag, 1997. 99–151.

² A birodalomból megmaradt örökös tartományok gazdasági kapacitását a kortársak és főként a szociáldemokrata politikusok a valóságos értékénél jóval alacsonyabbra becsülték. Így nem hitték országuk életképességében, a kiutat egy nagyobb gazdasági egységhez, Németországhoz történő csatlakozásban látták.

³ Az ifjú köztársaság történetének kezdetén nagy befolyással bíró szociáldemokrata politikusok az Anschluss-ban egyben a szocializmushoz való csatlakozást is látták. A német szociáldemokraták a világháború végén erősebb pozíciókkal rendelkeztek, mint az osztrák testvérpárt.

⁴ *Fiziker Róbert*: Áldozat vagy csatlós? Az Anschluss vitás kérdései. In: Németh István – Fiziker Róbert (szerk.): Ausztria a 20. században. Az „életképtelen” államtól a „boldogok szigetéig”. 261.

⁵ *Szabó István*: Az 'Anschluss' kérdése az első világháború utáni osztrák közjogban. In: Miskolci Szemle, 2006/1. 75.

hozók is tisztában voltak a kérdés jelentőségével és annak esetleges következményeivel, hiszen az Magyarország számára egyidejűleg előnyöket és lehetséges veszélyeket is hordozott magában. Egyrészt újabb lendületet adhatott volna a prioritást élvező magyar revíziós elképzeléseknek a békeszerződésekben meghatározott status quo ellenében keresztülvitt Anschluss, történjen az osztrák vagy német kezdeményezésre. Másrészt az esetleges egyesülés utáni nagy Németország befolyása túlságosan megnőhetett volna a régióban, így Magyarország irányába is, amelytől nem csak a békemű megalkotói tartottak. Ez a ketősség befolyásolta mindvégig a magyar kurzus megfogalmazott pozíciót a kérdésben, attól függően, hogy éppen az Anschluss-szal járó előnyök, vagy hátrányok kerültek aktuálisan túlsúlyba. Azonban kisállamok ebben a kérdésben sem gyakorolhattak tényleges befolyást, így Ausztria, Magyarország és a kisanant államok is folyamatosan keresték a számukra leoptimálisabb választ a kialakult nemzetközi térben. A játékszabályokat a korszakban három erőközpont — a győztes Franciaország és Nagy-Britannia, a felemás győztes Olaszország és a vesztes Németország — alakították több-kevesebb tudatossággal és következetességgel. Ezért az európai nagyhatalmak közötti erőviszonyok eltolódása állandó mozgásban tartotta az Anschluss megítélését és valószínűségét.

I. Az Anschluss-evidencia kialakulása az 1920-as évek elején

„Ausztria nem képes másként életben maradni, mintha Németországhoz csatlakozik.”⁶

A békeszerződések aláírását megelőzően Ausztriában az Anschluss-gondolat képezte a külpolitika irányvonal fő gerincét. Ugyanekkor a budapesti vezetés az Anschluss helyett inkább a magyar érdekeknek szerette volna megnyerni Ausztriát. Ezért nem csupán legitimista körökben merült fel a megszálló román és cseh csapatokkal szemben egy közös osztrák-magyar katonai, esetleg közjogi együttműködés lehetősége. „Németausztria közreműködését indokolná a közös érdekelttség a korridor-kérdésben illetve a remény a cseh és morva német lakta területek felszabadítására”⁷ szólt a magyar érvelés. A Ballhausplatz válaszából azonban kiderült, hogy érdekegyezést csak a nyugat-magyarországi korridor-kérdésben láttak, míg a cseh és morva területek hovatartozását nem tekintették olyannyira létkérdésnek, mint amennyire Magyarország számára a Csehszlovákia elleni közös fellépés fontos volt. Minden esetre a békeszerződések aláírása, majd ratifikálása 1919 és 1920 folyamán mind az osztrák Anschluss, mind a magyar katonai ellentámadás és határmódosítás terveit kizárta, illetve elodázta.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 63 Külügyminisztérium Politikai osztály Általános iratai Ausztria 20/25 tétel 2137/1923. Bécs, 1923. 06. 08.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv Archiv der Republik Neues Politisches Archiv (a továbbiakban ÖStA AdR NPA) 788 2035/1919. Budapest, 1919. 03. 02.

A magyar politikai döntéshozók a két világháború között a békeszerződések tiltó cikkelyei és a nemzetközi szerződések rendelkezései ellenére egy valamikor, valamilyen formában, de elkerülhetetlenül bekövetkező osztrák-német egyesüléssel számoltak. Ez a magyar külügyi kurzus alaptételévé vált. Az osztrák érveket magukévá téve a magyar vezetés az 1920-as évek elején elsősorban gazdasági kényszerekkel indokolta a két német állam egyesülésének szükségességét. 1923 nyarán Ambrózy Lajos, bécsi magyar követ a magyar Anschluss-hangulatról azt írta, hogy „szállóigévé vált az a tétel, hogy amennyiben Ausztria nem képes ipari termelésének feleslegét a régi osztrák-magyar monarchiához tartozó utódállamokon belül elhelyezni, nem képes másként életben maradni, mintha Németországhoz csatlakozik.”⁸

A békeszerződések aláírását követően Hans Cnobloch budapesti osztrák követ rámutatott — a kisállamiság veszélyét felismerő — Anschluss-ellenes magyar külpolitikai kurzus lényegére. „Magyarország az osztrák Anschluß esetén közvetlen szomszédjává válna a hatalmas államnak, amelynek politikai és gazdasági befolyása alól nem vonhatná ki magát.” A követ az Ausztria gazdasági életképtelenségére vonatkozó általános osztrák nézeteket vetítette ki Magyarországra, amikor azt írta, hogy „Magyarország tartósan anélkül, hogy valamelyik szomszédjára támaszkodna, nem fog tudni tovább létezni.”⁹ Az osztrák helyzetértékelés szerint a két ország esetleges közeledése — noha ekkor Burgenland kérdése még nem nyert megnyugtató megoldást — nem zárható ki teljes mértékben, hiszen a nézeteltérések egymás között kisebbek, mint a többi szomszédal, akik amúgy sem szimpatizálnak a monarchia egykori vezető államaival. Noha helyesen mérte fel Cnobloch a helyzetet, a két ország politikai egymásra találására azonban még majd egy évtizedet kellett várni.

II. „Erfüllungspolitik” kontra Anschluss Az Anschluss csendes előkészítése 1926–1930

„Jelenleg nem bizonyos, hogy Magyarország ennek örüljön, vagy inkább tartson tőle.”¹⁰

Az 1920-as évek második felében mind a két vesztes német állam de jure elfogadta a győztesek által diktált gazdasági és külpolitikai kereteket, noha eltérő eredők vezettek az osztrák és a német „Erfüllungspolitik” gyakorlásához.

Az 1920-as évek második felének osztrák politikája összefonódott Ignaz Seipel kancellárságával. A st. germani békeszerződés és az 1922-es Genfi Protokoll megszabta Ausztria de facto semleges státuszát. A kancellár alapvetően Anschluss nélkül alakította az osztrák jövő kereteit, miközben tudatosan került minden Németország ellenes politikát. Aktív népszövetségi politikája mögött az a remény állt, hogy a két német állam egyesülése legális, összeurópai

⁸ MNL OL K 63 Ausztria 20/25 tétel 2137/1923. Bécs, 1923. 06. 08.

⁹ ÖStA AdR NPA 804 3319/1921. Budapest, 1921. 07. 15.

¹⁰ ÖStA AdR NPA 788 23754/1928. Budapest, 1928. 07. 28.

megoldást talál,¹¹ összhangban a győztes államok elképzeléseivel. A keresztényszocialista politikus minden szomszédjával szemben az el nem köteleződés politikáját folytatta, míg az Anschluss-szal való fenyegetés a sikeres külpolitizálás eszközét jelentette számára.

Az 1922-es Genfi Protokoll és a német „Erfüllungspolitik” következtében aktualitását veszett csatlakozás azonban továbbra is meghatározó belpolitikai kérdés maradt Ausztriában. Az Anschluss-hoz való viszony az osztrák belpolitika polarizáló faktora maradt. A prelátus politikai érdeme, hogy sikerült a német csatlakozás dezintegráló erejét mérsékelnie. Személyes sikereként könyvelhető el, hogy képes volt 1922-től kormánykoalíciót létrehozni, majd fenntartani a nagynémet párttal, és képes volt ezt a jobboldali együttműködést utódainak is továbbörökíteni. A koalíció egyben tartásáért a keresztényszocialista párt hivatalosan nem tagadta az Anschluss szükségességét, és nem folytatott olyan politikát, amely megakadályozta azt. Ez az evidencia egészen Dollfuß kancellárságáig az osztrák külpolitika alapját képezte.

A prelátus és a keresztényszocialista párt kezdeti Anschluss ellenessége csökkent az 1920-as évek második felére, amikor már nem egy szociáldemokrata, hanem egy konzervatív többségű Németország-hoz való csatlakozásról lett volna szó. Azonban nyilatkozatai alapján Seipel számára az Anschluss csupán mindvégig a legvégső kiutat jelentette.¹² A nagy kérdés az volt számára, hogy az alapvetően általa is elkerülhetetlennek tartott csatlakozás után milyen formában történne a beolvadás, tartományonként vagy egész országgént?¹³ A prelátus tisztában volt az Anschluss leglényegesebb jogi problémájával: Ausztriának milyen államhatalmi jogosítványokról kell lemondania Németország irányába, ha annak tagállamává válna? A kancellár személyes Anschluss-ellenességét félretéve mindvégig törekedett Ausztria számára az optimális egyensúly megtalálására. A fennálló ellentmondások és jogi korlátok áthidalására találta ki az „egy nemzet, két német állam”¹⁴ jelmondatot is. Miközben a német egységben történő feloldódás ellensúlyozására egy „osztrák identitás” kialakítását szorgalmazta, hitt az önálló Ausztria küldetéstudatában.¹⁵ Ugyanezt az utat választotta a német csatlakozás kivédése érdekében a köztársaság két utolsó kancellárja, Dollfuß és Schuschnigg is.¹⁶ Mindezek ellenére, vagy éppen ebből kifolyólag a két világháború között az osztrák alkotmányozási folyamat egyik meghatározó eleme volt, hogy Ausztria alkotmánya és belső államszerkezete egy jövőbeni Németország-hoz történő csatlakozásra alkalmassá váljék.¹⁷

¹¹ *Németh István*: Az osztrák út. Grotius E-könyvtár, 2012. 27. http://www.grotius.hu/doc/pub/EFNLUG/2012_47_nemeth_grotius_e-konyvtar_49.pdf (2014. augusztus 20.)

¹² *Klemperer, von Klemens*: Ignaz Seipel. Staatsmann einer Krisenzeit. Graz, 1976. 250–252.

¹³ Bővebben Seipel politikai nézeteiről: *Rennhofer, Friedrich*: Ignaz Seipel. Mensch und Staatsmann. Eine biographische Dokumentation. Wien, 1978. 571–753. o. és 604.–606.

¹⁴ MNL OL K 63 Ausztria 20. tétel 532/1931.

¹⁵ *Ludwig Reichhold*: Ignaz Seipel. Die Bewahrung der österreichischen Identität. Karl von Vogelsang-Institut, Politische Akademie, Wien, 1988. 40–41.

¹⁶ Az osztrák nemzettudatról bővebben ld.: *Szatmári Péter*: Az osztrák nemzet és nemzettudat (küldetéstudat) kérdései az 1920–30-as években. In: Századok, 2000/6. 1361–1376.

¹⁷ *Szabó I.*: i. m. 74.

Az Anschluss kivitelezhetősége meghatározó közjogi kérdés volt az 1920-as években. A kiindulópont az volt, hogy milyen reformokat kell az osztrák államszervezetben végrehajtani ahhoz, hogy a csatlakozás megvalósítható legyen.¹⁸ Seipel utolsó két kancellári kinevezése idején¹⁹ a Németországhoz történő csatlakozás előkészítése (Angleichung) elsősorban gazdasági és jogi téren, főként a harmadik szektorban folyt.²⁰ Mindez a kancellár bejegyzésével és segédletével történt, miközben nyilatkozataiban kerülte a német–osztrák csatlakozás fogalmát vagy az azzal kapcsolatos véleménynyilvánításokat. 1927 nyarán Seipel negyedik kormányalakítása alkalmával programjába is beleillesztette „a német birodalommal való szorosabb politikai és gazdasági együttműködést”.²¹

1923–1929 között a német külpolitikát Gustav Stresemann²² irányította. Aki Seipelhez hasonlóan a német „Erfüllungspolitik” jegyében nyilatkozataiban időszerűtlennek nyilvánította az Anschlusst. Németország hosszú távon mégsem kívánt lemondani a határán kívül szorult Ausztria 6 milliós lakosságáról és gazdasági potenciáljáról. Ezért a német külügyi adminisztráció is került minden olyan tevékenységet és nyilatkozatot, amely egy jövőbeli csatlakozás akadályát képezhetné. Berlin nem ismerte el a Brenner-hágón húzódó új osztrák–olasz határt, és került minden Dél-Tirolra vonatkozó nyilatkozatot is. Hízen nem kívánt lemondani az I. világháború során megfogalmazott Közép-Európa koncepcióról, a zárt német területeket magába foglaló egységes német állam ideáljáról. Stresemann Ausztria irányába is nemzeti revizionista politikát folytatott, amelyet nemzetközi megbékélési politikaként álcázott.²³ Ezért nem politikai, hanem kultúrpolitikai és gazdasági eszközökkel törekedett — Seipel egyetértésével és jóváhagyásával — a harmonizációra. A német tőke beszívárása az osztrák nehéziparba egyre nagyobb jelentőségre tett szert az 1920-as évek második felében, aminek következtében, az osztrák ipar egyre hangosabban követelte a gazdasági csatlakozást Németországhoz. Ennek a folyamatnak a legpregnansabb példája volt, amikor 1926-ban a német „Vereinigte Stahlwerke” átvette az „Alpine Montanwerke”-t.²⁴ A német részvénytöbbséggel rendelkező osztrák vas- és acélgyártó konszern volt a szélsőjobboldali Heimwehr leghűségesebb „osztrák” belföldi támogatója mindaddig, amíg a mozgalom Starhemberg vezetésével el nem határolódott az Anschlusstól, és nem tett hitet az önálló Ausztria mellett. A német külpolitika sem vetette meg az illegális esz-

¹⁸ U.a. 75. o.

¹⁹ IV. Seipel-kormány 1926.10.20.-1927.05.19., V. Seipel-kormány 1927.05.19.-1929.04.03.

²⁰ Ez érintette a bankrendszert, a közlekedési szabályokat, a vasúti szállítást éppen úgy, mint a bélyegkiadást és magában foglalta a jogrendszerek harmonizálását is. 1928-ban az egyetemek közötti és a tudományos együttműködések kereteit teremtették meg, a közlekedési szabályokat egységesítették. 1927–1929 számos törvény született, amely a kereskedelemre vonatkozó jogi szabályozásokat a némethez igazította. 1930-ban a két ország biztosításpolitikájának harmonizációjára került sor.

²¹ MNL OL K 63 Ausztria 20/25t 3335/1927. Bécs, 1927. 07.06.

²² 1923.08.13. és 1929.10.03. között német külügyminiszter, az „Erfüllungspolitik” külügyminisztere. 1926-ban Aristide Briand-nal Béke Nobel-díjat kapott.

²³ *Eberhard Kolb*: Deutschland 1918–1933. Eine Geschichte der Weimarer Republik. München, 2010. 96.

²⁴ *R. Steinger*: i. m. 112–115.

közöket. Ahogy az osztrák belpolitika kedvező befolyásolására Seipel, Bethlen, Mussolini, úgy Stresemann is az osztrák Heimwehreken keresztül törekedett megakadályozni minden Berlin számára nem kedvező fordulatot és együttműködést Ausztriában.

Ebbe a külpolitikai környezetbe illeszkedve — az egyetlen hajlandóságot mutató nagyhatalomra, Olaszországra támaszkodva — törekedett Bethlen Magyarország számára aktívabb szerepet kialakítani. Mussolini Duna-medence politikája függő vazallus államokra támaszkodva az aktuális hatalmi vákuum kitöltésére irányult.²⁵ A magyar elvárások és remények a revíziós igények támogatására irányultak, amely természetesen nem lehetett a Palazzo Chigi számára elsőrendű fontosságú. Azonban ilyen irányú olasz ígéretek még az 1930-as évek elején is²⁶ Budapest ragaszkodását és elkötelezettségét biztosította Róma irányába. Ez a pragmatikus ragaszkodás addig tartott, amíg az 1930-as évek közepétől a magyar vezetés más nagyhatalomban, nevezetesen Németországban nem lelt hathatósabb, többet ígérő támogatóra. A bethleni koncepció lényege egy olasz–német–magyar revíziós blokk létrehozása, amelyben Ausztria helyzete alapvetően mellékes elem volt. A miniszterelnök azonban tisztában volt azzal, hogy Magyarország számára szükséges a „győztesek Európájába való beilleszkedés”,²⁷ azaz szintén az „Erfüllungspolitik”-ot választotta, csak magyar olvasatban. Utóda Gömbös is ebben a revíziós blokkban gondolkodott, de nem vállalt egyoldalú elkötelezettséget egyik irányban sem.²⁸ Az 1930-as évek második felében Róma elveszítette az irányítást, Berlin vette át a kezdeményezést a régióban, így Ausztria helyzete is egyre inkább feszültséget jelentett. „A két világháború közötti Magyarország előtt nem volt reális külpolitikai alternatíva.”²⁹

Külföldön az Anschluss-kérdésben a magyar külpolitikai vezetés először 1927. április elején Rómában foglalt állást. Az ekkor artikulált bethleni álláspont az egész korszak meghatározó külpolitikai alapelemévé vált: „akár akarjuk, akár nem, meglesz [az Anschluss], és ezért Magyarország nem tesz, és nem is tehet ellene semmit”.³⁰ Mussolini elképzelése sem különbözött lényegileg a magyar felfogástól. Mind a ketten kifejtették, hogy nem kívánnak egy nagy és erős Németországot határainkon, azonban az Anschluss valamikori bekövetkeztét elkerülhetetlennek tartották. A Duce nem akarta „olcsón” adni beleegyezését a két német állam csatlakozásához, annak ellenértékeként Dél-Tirol garantálásához ragaszkodott.³¹ A Palazzo Chigi mindvégig hú maradt — noha erősen

²⁵ Horváth Jenő: Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. Grotius E-könyvtár, 2006. 25. http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf (2014. augusztus 30.)

²⁶ Pritz Pál: Magyar diplomácia a két világháború között. Tanulmányok, Bp, 1995. 236.

²⁷ Pritz Pál: Európa és Magyarország, 1914–1945. In: Feitl István (szerk.): Nyitott / zárt Magyarország. Politikai és kulturális orientáció 1914–1949. 45.

²⁸ Vonyó József: Gömbös Gyula. Bp, 2014. 180–182.

²⁹ Pritz Pál: Magyarország külpolitikája a 20. században. In: Gazdag Ferenc / Kiss J. László (szerk.): Magyar külpolitika a 20. században. Tanulmányok. Bp, 2004. 22.

³⁰ Karsai Elek (szerk.): Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. IV. kötet Bp, 1967. 53–54.

³¹ U.a. 53–54.

változó formában — eredeti Anschluss-felfogásához, miszerint a hangoztatott olasz csatlakozás-ellenesség „politikai meggondolás és taktikai kérdés”, így „ez nem olyan téma, amely komoly ellentéteket teremtené Németország és Olaszország közt.”³²

Az 1920-as évek végi olasz külpolitikára jelentős befolyást gyakorolt Dino Grandi³³ külügyminiszter tevékenysége, amely az antanthatalmakkal való konstruktív együttműködésen alapult. Az „egyenlő távolság elvét” vallva nem köteleződött el Róma egyik irányba sem.³⁴ Ez a kurzus természetesen beleillett a Mussolini-féle elképzelésbe, miszerint Olaszország nagyhatalom, amely a mérleg nyelvét játssza a győztesek és Németország között, miközben befolyást gyakorol a Duna-medencére. A kelet-közép-európai befolyásszerzés egyik kényes pontja Róma számára Ausztria volt. Amely a közeledni kívánó Magyarország felé az egyetlen járható és biztonságosnak tekinthető hídnak bizonyult fegyverszállítás, vagy akár kereskedelmi kapcsolatok szempontjából. Másrészt még egy évtized sem múlt el a világháború vége óta, így a két ország közgondolkodásában a másikkal szemben erős fenntartások éltek. Míg az 1920-as években Dél-Tirol hovatarozásának elismerése, az 1930-as években az Anschluss-kérdés bonyolította az olasz-osztrák kapcsolatokat.

Az 1920-as évek végén a bethleni külpolitikai nyitás eredményeként az Ausztria-politikában is változásokra került sor. A remélt revíziós blokk megteremtése érdekében Budapest közvetítő szerepet is felvállalt. 1927 decemberében Genfben Bethlen a német külügyminiszternél érdeklődött a hön óhajtott olasz–német–magyar blokk megvalósíthatóságáról és az esélyekről. Többek között az olasz „ellenérték kérelmet”, Dél-Tirol német garantálhatóságát tematizálta. Stresemann kifejtette elutasító válaszában, hogy az Anschlusst nem tekinti aktuálisnak, a francia–német viszonyt nem kívánja ilyen ígéretekkel terhelni. Másrészt a Brenner-hágó garantálása precedens értékű lenne egy „keleti Locarno” számára, továbbá nem szimpatizál Mussolini olaszosító politikájával sem Dél-Tirolban.³⁵ Bethlen a hosszú távú célt szembe előtt tartva további mediációs feladatokat is felvállalt Trentino-Alto Adige kapcsán fennálló olasz–osztrák feszültségek csökkentésében. Ennek eszköze és kommunikációs csatornája az osztrák Heimwehrek támogatása volt, akikkel Seipel kancellár is egyre szorosabb kapcsolatokat ápolt.³⁶

Az osztrák bel- és külügyek befolyásolása érdekében nem csak a magyar külügyi vezetés támogatta az osztrák jobboldali félkatonai szervezeteket. Magyar közvetítéssel sikerült Mussolinit is megnyerni az ügynek, aki 1929 őszéig nem csak pénzzel, hanem fegyverrel is segítette a mindenkori osztrák kormány elleni Heimwehr-puccsterveket. A német befolyás erősítése érdekében a stresemanni adminisztráció Waldemar Papst³⁷ német tisztet építette be a tiroli

³² U.a. 101.

³³ Külügyminiszter 1929.09.12.-1932.07.20. között.

³⁴ Horváth J.: i. m. 27–28.

³⁵ Karsai Elek (szerk.): i. m. 95.

³⁶ Részletesebben ld. *Murber Ibolya*: A felíveléstől a stagnálásig. A Heimwehrek magyar és olasz kapcsolatai (1927–1929). In: *Külügyi Szemle*, 2010/2. 129–172.

³⁷ 1880–1970 között élt, Németországban született és halt meg. Az ő parancsára ölték meg Rosa Luxemburgot és Karl Liebknechtet. 1920-ban részt vett a Kapp-puccsban, ezt követően emig-

Heimwehr-vezetésbe, és finanszírozta annak az Anschluss-előkészítő tevékenységét. Noha az osztrák Heimwehr egyetlen olasz és/vagy magyar célkitűzést nem tudott megvalósítani, Bethlen tanácsára 1930. végétől Mussolini továbbra is a mozgalom támogatása mellett döntött. A magyar miniszterelnök véleménye szerint ugyanis, ha nem állítják helyre az osztrák szélsőjobboldal egységét, akkor az „Hitlerék kezébe kerül”, ami pedig kedvezőtlen nemzetközi komplikációkhoz vezetne, és beláthatatlan következményekkel járna.³⁸

Az 1920-as évek második felének osztrák–német gazdasági „Angleichung” folyamatát a bécsi magyar követség is érzékelte, és erről folyamatosan tájékoztatta a központot, „a csatlakozást céltudatosan előkészítik, de nem beszélnek róla.”³⁹ Az 1920-as években a de jure Anschlusst — az elsősorban német finanszírozású csatlakozást elősegítő aktivitások ellenére — se Berlin, se Bécs nem tartották aktuálisnak a külpolitikai konstellációk következtében, elsősorban az érvényben lévő osztrák szerződések⁴⁰ jelezték a nemzetközi környezet elutasítását. Ennek értelmében tájékoztatta a bécsi követség a budapesti döntéshozókat, hogy „Németországban most kevés hajlandóság mutatkozik az Anschluss előkészítésével való foglalkozásra.”⁴¹ A római magyar követség is hasonló megállapításra jutott: az Anschluss azonnali végrehajtása megszűnt politikai prioritás lenni, „a Wilhelmstrasse véleménye szerint a kérdés felhántorgatása időszerűtlen, mert annak megérését az időre és a természetes evolúcióra akarja bízni.”⁴²

A bethleni vezetés tudomásul vette és elfogadta a két német állam Anschlusshoz való jogát. Azonban az 1920-as évek végén még nem volt egyértelmű, hogy ez Magyarországnak hasznára vagy kárára válna. Ezt a bizonytalanságot úgy fogalmazta meg a budapesti osztrák követ, hogy „jelenleg nem bizonyos, hogy Magyarország ennek örüljön, vagy inkább tartson tőle.”⁴³ Az osztrák vezetésnek nem volt ellenére a Magyarországon ébredező német szimpátia, hiszen az a budapesti osztrák követség szerint pozitívan hat vissza Ausztriára is. A követ reálisan mérte fel a bethleni külpolitika igazi törekvését: egy aktív német „kelet-politikát”, amelyben Magyarország szövetségesi szerepet töltene be. A Ballhausplatz tisztában volt azzal is, hogy a magyar külügyi vezetés nem tartja áldásosnak Németország „Locarno-politikáját”, mert az „a kis országoknak nem sok jót hoz.”⁴⁴

rált Tirolba. Bővebben ld. *Klaus Gietinger: Der Konterrevolutionär. Waldemar Pabst. Eine deutsche Karriere.* Edition Nautilus, Hamburg 2009.

³⁸ MNL OL K 64 res.pol. 23 889/1930. Bp, 1930.12.19. Közli: Karsai E. (szerk.): i. m. 464–465.

³⁹ MNL OL K 63 Ausztria 20/25t 2137/1923. Bécs, 1923. 06. 08.

⁴⁰ Az 1919. szeptember 10-én St. Germain-en-Laye-ben aláírt békeszerződés 88. cikkelye tiltotta meg az Anschlusst Ausztria számára. 1922-ben a genfi jegyzőkönyvekben 650 millió aranykorona értékű kölcsön fejébe Ausztria 20 évre lemondott a Németországhoz történő csatlakozásról.

⁴¹ MNL OL K 63 Ausztria 20/25t 167/1926. Bécs, 1926. 03. 19.

⁴² MNL OL K 63 Ausztria 20/25t 167/1926. Róma, 1926. 06. 16.

⁴³ ÖStA AdR NPA 788 23754/1928. Budapest, 1928. 07. 28.

⁴⁴ A soproni beszéd teljes szövege: Bethlen István beszédei és írásai. Válogatott beszédek I–II. kötet. Bp, 1933. 264–265. o.

*III. A schoberi külpolitika 1929–1932
Az egyetértésen alapuló Anschluss-kísérlet*

„Magyarország olyan függőségbe kerülne amilyenben volt a török hódoltság korában az akkori Habsburg-német birodalommal szemben.”⁴⁵

Seipel távozásával és Johannes Schober⁴⁶ ismételt kancellári kinevezésével új fejezet kezdődött az osztrák bel- és külpolitikában egyaránt. A párton kívüli, de gondolkodásában és céljaiban a nagynémet párthoz közel álló Schober új külpolitikai irányvonalat szabott Ausztria számára. Szakított a seipeli távolságtartó, elköteleződéstől mentes semlegességi kurzussal, helyette együttműködési, barátsági,⁴⁷ illetve Ausztria számára kedvező kereskedelmi szerződésekkel⁴⁸ fémjelzett, elődje által is hangsúlyozott, jó szomszédi politikát folytattott. A volt bécsi rendőrfőnök egyensúly-politikája a nemzetközi szerződések betartását és a francia, angol jó viszony ápolását is magában foglalta. Mindezek hátterében a válságtól sújtott osztrák gazdaság nemzetközi kölcsönökből történő szanálása állt.

Schober harmadik kormányzati periódusának kezdetét bel- és külpolitikai eredmények övezték. 1929 őszén sikerült alkotmánymódosítást keresztülvinnie, 1930. elején számos külpolitikai sikert is elkönnyvelhetett. 1930. januárban 3–20. között a második hágai konferencián⁴⁹ elfogadott Young-tervről⁵⁰ a kancellár eufórikusan úgy fogalmazott, hogy Ausztria visszanyerte „politikai és gazdasági szabadságát”.⁵¹ A volt rendőrfőnök Hágában megkezdte Julius Curtius német külügyminiszterrel a német–osztrák vámuniós tervek előkészítését is, miközben az egyensúly-politikának megfelelően azonban az olasz–magyar vonalat sem hanyagolta. Walkó külügyminiszterrel szintén még Hágában folytatott tárgyalása során kifejtette, hogy a jövőbeli külpolitikájában Olaszországra kíván támaszkodni, amelyhez szívesen veszi a magyar segítséget. Schober az 1930. februári római látogatása során barátsági szerződést kötött Mussolinivel. Az előkészítő tárgyalások során pragmatikus politikusként Anschluss-ellenességét bizonygatta, hiszen tisztában volt az olasz fél elvárásaival. Az Ausztria számára létfontosságú kölcsön megszerzéséhez Mussolini jóváhagyására volt

⁴⁵ ÖStA AdR NPA Gesandtschaft Budapest (a továbbiakban Ges. Bp.) 1. 117/1931. Bp. 1931.04.04.

⁴⁶ Schober kancellár 1921.06.21.-1922.01.26., 27.01.1922–31.05.1922. és 1927.09.26.-1930.09.25. között.

⁴⁷ Olasz–osztrák barátsági szerződés 1930. február 6-án, magyar–osztrák barátsági szerződés 1931. január 26.

⁴⁸ Német–osztrák kereskedelmi szerződés 1930. április 12.; magyar–osztrák kereskedelmi szerződés 1931. június 30.

⁴⁹ Célja az európai pénzügyi-gazdasági válság kérdésének rendezése. Január 20-i záróülésein megtörtént az „egykori háborús ellenfelek végső jóvátételi megállapodásának” ünnepélyes aláírása (Young-terv).

⁵⁰ Schober nagyobb eredményeket ért el Hágában Ausztria, mint Bethlen Magyarország számára. Nyugati szomszédunk számára megszűnt a jóvátételi és teljes pénzügyi kötelezettség, a zálogjog, mindezekért Ausztria nem tartozott semmilyen ellentételezéssel.

⁵¹ <http://www.aeiou.at/aeiou.film.f/f130a> (2010.04.15.)

szükség, így a bizonytalan eredményekkel kecsegtető hágai német egyeztetésekről taktikusan hallgatott. Az áprilisi berlini útján sikerül egy új, Ausztria számára kedvező osztrák–német kereskedelmi szerződést tető alá hoznia. Így nyitás politikájának viszonzásaként Németország anyagiakban mérhető gesztust tett Ausztria irányába. A tavaszi párizsi és londoni látogatásán is elismert politikusként fogadták az osztrák kormányfőt.⁵²

Magyarország külpolitikai irányvonalában nem következett be változás, a végső megoldást továbbra is egy olasz–magyar–német revíziós blokkban látták, Ausztria azonban Seipel kancellárságához képest felértékelődött. Egyrészt nyugati szomszédunk geopolitikai fekvése miatt továbbra is az olasz illegális fegyverszállítás legbiztonságosabbnak tekinthető útvonalát jelentette.⁵³ Róma és Budapest a több éven át tartó olasz–magyar Heimwehr-támogatásokon keresztül már bőségesen befektettek az osztrák politika számukra kedvező áthangolásába.⁵⁴ Schober, noha a kancellári kinevezését a Heimwehrnek köszönhetette, a mozgalom befolyásának visszaszorítására törekedett,⁵⁵ ami végül 1930. szeptemberben a lemondásához is vezetett. A mérleg egyik serpenyőjében a befolyását veszítő Heimwehr volt, a másikban Schober hangsúlyozott olasz barátsága. Ezért Mussolini célszerűbbnek találta a szélsőjobbaldali mozgalom illegális támogatása helyett a hivatalos, szerződéseken alapuló kormányközi politikai és gazdasági kapcsolatok kiépítését Béccsel. Ennek fényében Auriti bécsi olasz követ közölte Schoberrel, hogy Mussolini jó néven venné, ha Ausztria és Magyarország közötti barátsági szerződés jönne létre.⁵⁶

A kancellár budapesti látogatására 1930. július 7–8-án került sor. Ennek keretében a két ország közötti 1923-as döntőbírósi egyezményt barátsági szerződéssé bővítették ki, amelynek aláírására 1931. januárban Bethlen bécsi látogatásakor került sor. A titkos záradékában a szerződő felek megegyeztek abban, hogy „valamennyi őket érintő politikai kérdésben követeik útján állandó összekötést tartanak fenn, különösen azokban a kérdésekben, amelyek közös szomszédokra vonatkoznak.”⁵⁷ Schober a magyar–osztrák kapcsolatok alakulását egy hasonlattal jellemezte: egy nagyon gazdag házaspár végre felbontja a házasságát, majd miután mind a ketten tönkre mennek, barátságot kötnek, és együtt sóhajtoznak a régi szép időkre emlékezve.⁵⁸ Mussolini megelégedve vette tudomásul befolyásának növekedését Ausztriában, így támogatta az osztrák nemzetközi hitelfelvételi terveket is.⁵⁹ A hitelfeltételek Ausztria számára

⁵² Rainer Hubert: Schober. „Arbeitermörder” und „Hort der Republik”. Biographie eines Gestrigen. Wien, 1990. 320–323. és 332–333.

⁵³ Az illegális olasz fegyverszállításokról ld. bővebben: Murber Ibolya: Az 1928-as szentgotthárdi fegyverbotrány nemzetközi összefüggései. In: Erdődy Gábor (főszerk.): Rendszerváltások kortársa és kutatója. Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára. Budapest, 2013. S. 116–123.

⁵⁴ Részletesebben ld. Murber I: A felíveléstől...i.m. 129–172.

⁵⁵ MNL OL K 63 1930 20t 2800/1930. Bécs, 1930.07.31.

⁵⁶ MNL OL K 64 Külügyminisztérium Politikai osztály Reservált iratok 1931 20t 441/1930. Bp, 1930.07.09.

⁵⁷ MNL OL K 64 1930 20t sz.n./1930. Bp, 1930.08.08.

⁵⁸ ÖStA AdR NPA 415 33.367/1930. és Ges. Bp. 8.229/1930. Bp. 1930.07.07.

⁵⁹ Az osztrák kormány július 14-én Londonban 440 millió schilling értékben egy befektetési kölcsönről szóló szerződést írt alá.

nem voltak előnyösek, azonban nem tartalmaztak semmilyen politikai megközelítést, így nem tiltották az Anschlusst sem.⁶⁰

Franciaországnak is szimpatikus volt a magyar–osztrák közeledés olasz orientációval, hiszen ez a konstelláció Párizs szemében alkalmas volt a német csatlakozás ellensúlyozására. Calice budapesti osztrák követ értesülése szerint Bethlen megkérdezte a budapesti francia követtől a francia támogatással kapcsolatban, hogy Magyarországnak miért jó az osztrák kapcsolatok erősítése? Az osztrák követ információi szerint a francia válasz azt helyezte kilátásba, ha Szlovákia lakossága szabad akaratnyilvánítás esetén úgy döntene, hogy ismét Magyarországhoz kívánna csatlakozni, azt Párizs nem akadályozná meg.⁶¹

1931. január 26-án Bethlen hivatalos látogatást tett Bécsben, ekkor a jó szomszédai viszony demonstrálásaként sor került az előző nyáron előkészített barátsági és döntőbírói szerződés aláírására. Az akkor éppen alcellári és külügyi posztot betöltő Schoberrel folytatott tárgyalások egyik központi témája a Németországhoz fűződő viszony volt, ami mind a két tárgyalópartner számára elsődrendű jelentőséggel bírt. Megállapodtak abban, hogy mind a két ország törekszik jó kapcsolatokat ápolni Berlinnel. Bethlen tudomásul vette, és elfogadhatónak tartotta, hogy Ausztria nemzeti hovatartozása alapján Németországgal szorosabb gazdasági kapcsolat kialakítására törekszik.⁶² Itt természetesen még nem esett szó egy esetleges vámunióról, noha Schober ekkor már aktívan annak előkészítésén fáradozott. A magyar miniszterelnök azt javasolta, hogy az osztrák vezetés az Anschluss-szal való fenyegetést továbbra is hasznosítsa a francia kormánnyal szembeni érdekérvényesítés eszközeként.⁶³ Noha ekkor se Bethlen, se Mussolini nem számoltak egy hamarosan nyilvánosságra kerülő német–osztrák vámuniós tervvel.

Március 19-ei dátummal született meg az ún. bécsi megegyezés,⁶⁴ amely a vámuniós javaslatot tartalmazta.⁶⁵ Egy három éves német–osztrák vámunió létrejöttét rögzítették, miközben nyomatékosan hangsúlyozták mindkét állam önállóságának fenntartását.⁶⁶ A német külügyminiszter bécsi látogatása során elhangzott hivatalos nyilatkozatok mindegyike csupán a két ország jó viszonyát és a közös irányvonalat hangsúlyozta, se többet, se kevesebbet.⁶⁷ Curtius bécsi

⁶⁰ MNL OL K 63 1930 20t 4581/1930. Bécs, 1930.12.11.

⁶¹ ÖStA AdR NPA 415 20.630/1931. Bécs, 1931.02.04.

⁶² ÖStA AdR NPA 415 20.630/1931. Bécs, 1931.02.04.

⁶³ MNL OL K 64 32t 91/1931. Bp, 1931.02.02. és ÖStA AdR NPA 415 20.630/1931. Bécs, 1931.02.04.

⁶⁴ A vámunió szerződés maga nem is tartalmazta a „vámunió” kifejezést. Főbb pontjai: mindkét állam szuverenitásának megőrzése; más országok számára a csatlakozás lehetősége; egy vámtörvény és vámtarifa megállapítása a két ország között; a két ország vámügyi közigazgatásának harmonizálása; a beszedett vámtarifa elosztása egy közös kulcs alapján; mind a két ország köthet harmadik országgal kereskedelmi szerződést, amennyiben az nem sérti a vámuniós szerződést; egy döntőbíró felállítása a vitás kérdések tisztázására; a szerződés fél éves felmondási idővel felmondható.

⁶⁵ Teljes szövege: *Jan Krulis-Randa*: Das deutsch-österreichische Zollunionsprojekt vpon 1931. Die Bemühungen um eine wirtschaftliche Annäherung zwischen Deutschland und Österreich. Zürich, 1955. 88–92. o. Magyarul: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=YIPAUJ> (2014. augusztus 24.)

⁶⁶ *Paul Schneeberger*: Der schwierige Umgang mit dem „Anschluss”. Die Rezeption in Geschichtsdarstellungen 1946–1995. Innsbruck–Wien–München, 2000. 37.

⁶⁷ MNL OL K 63 1931 20t 952/1931. Bécs, 1931.03.06.

útja során „kölcsonös megértésen alapuló” olasz–német viszonyról nyilatkozott. Azonban hozzáfűzte, hogy a két ország viszonya tovább javulhatna, ha az olasz vezetés a dél-tiroli németajkú lakosság helyzetén enyhítené.⁶⁸

Schober külpolitikája mindig figyelembe vette az ország gazdasági helyzetét, amely 1931. tavaszán, már a Creditanstalt összeomlása előtt is jelentős nehézségekkel küszködött. Nézete szerint az osztrák gazdaság önmagában nem életképes, ezért szükséges az integráció egy nagyobb gazdasági térbe, amelytől gyors gazdasági fellendülést várt, mindenre alkalmas gyógyírnek tekintette. Ennek megvalósítására két utat látott. Az egyik a külügyminiszter Monarchia „nosztalgiájára” épült. Azonban az utódállamok autark gazdaságpolitikája és a megváltozott közép-európai tér tudatosította ennek az útnak az akkori állapotok közötti járhatatlanságát. Így Schober élete utolsó éveiben a másik opciót — a német–osztrák vámszövetséget — választotta, amely háttérben nagynémet meggyőződése állt. Ebben a koncepcióban — a kör szögletesítésével — a két út pozitív elemeit igyekezett egyesíteni. Véleménye szerint Németországgal együttműködve egy közép-európai gazdasági együttműködést kellene megvalósítani a régi Monarchia tagállamait bevonva. Ez az elképzelés nem állt messze, sőt egybe vágott az akkori német gazdaságpolitikai elképzelésekkel, azonban a vámuniós terv jelentősen eltért az elméleti elgondolásoktól.

A német–osztrák gazdasági Anschluss ötletét Curtius is évek óta magáévá tette, noha mindezt német olvasatban. Németország számára egy gazdasági harmonizáció, amelynek jogi alapjait még Seipel kancellársága idején kezdték lerakni, egyet jelentett a német tőke Ausztriába történő benyomulásával és pozícionyerésével. Másrészt lehetőséget teremtett a „Drang nach Osten”-re, hiszen Bécs egy hidat⁶⁹ képezhetett volna a délkeleti gazdasági előrenyomuláshoz.⁷⁰ Bernhard von Bülow külügyi államtitkár azzal számolt, hogy az osztrák–német vámunióhoz idővel Csehszlovákia és Magyarország is csatlakozik.⁷¹ A német külügyminiszter megítélése szerint egy balkáni előrenyomulás feltétele a jó viszony ápolása Magyarországgal, ez a törekvés az 1931. júniusi német–magyar kereskedelmi szerződés megkötésében is megnyilvánult.⁷²

A budapesti külügyi vezetés számára korántsem volt egyszerű megtalálni az egyensúlyt az osztrák kettős külpolitikai irányvonal– az Olaszország és Németország támogatását és segítségét egyszerre kereső schoberi taktika – között. Ambrózy követ rá is kérdezett Schobernél tett látogatása alkalmával arra, hogy a sok osztrák–német barátságot hangoztató nyilatkozat ellenére, meg van-e még a teljes összhang Németország és Olaszország irányába folytatott osztrák politika között? A külügyminiszter azonban nem tartotta ellentmondásosnak, egymást kizárónak, hogy Ausztria egyrészt Olaszországgal és Magyarországgal, másrészt

⁶⁸ MNL OL K 63 1931 20t 1107/1931. Bécs, 1931.03.13.

⁶⁹ *Julius Curtius: Bemühung um Österreich. Das Scheitern des Zollunionsplans von 1931.* Heidelberg, 1947. 22.

⁷⁰ *R. Hubert: i. m. 388–390. o. és Graml, Hermann: Bernhard von Bülow und die deutsche Außenpolitik: Hybris und Augenmaß im Auswärtigen Amt.* München, 2012. 111.

⁷¹ U.o. 104.

⁷² *Jürgen Elvert: Mitteleuropa! Deutsche Pläne zur europäischen Neuordnung (1918–1945).* Stuttgart, 1999. 170.

Németországgal tartson fenn szívélyes és barátságos viszonyt.⁷³ Ebben az időpontban Curtius még Bécsben tartózkodott, de Ambrózynak még nem lehetett sejtése a tervezett vámunióról. Természetesen az ügy titkosságára való tekintettel Schober nem is kívánta őt erről felvilágosítani.

A titkosság fenntartása azonban nem volt hosszú életű.⁷⁴ Március 18-án a csehszlovák, francia és olasz külképviseletek panasszal fordultak a tervezet miatt Schoberhez. A nemzetközi felháborodás következtében az osztrák külügyminiszter elbizonytalanodott, míg német kollégája egy hónap múlva is bízott a terv megvalósíthatóságában. Franciaország két irányból kezdett ellenoffenzívába. A régi dunai konföderációs tervek felmelegítése mellett Párizs gazdasági-pénzügyi szempontból is törekedett nyomást gyakorolni a két német államra. A francia és a csehszlovák hitelezők kivonták tőkéjüket az osztrák bankokból, az ő példájukat más európai pénzügyintézetek is követték. Feltűnő egybeesést mutat, hogy a Creditanstalt összeomlása éppen egy héttel a genfi konferencia megnyitása előtt történt, amikor a vámunió kérdését is napirendre tűzték.⁷⁵ A Népszövetség továbbadta az ügyet a hágai Nemzetközi Bíróságnak a jogi háttér tisztázása végett. Azonban az ítélet megszületése előtt az osztrák kormány⁷⁶ kénytelen volt visszavonni részvételi szándékát a vámunióból a Creditanstalt Bank válsága és a nemzetközi kölcsön francia feltételei miatt.⁷⁷

A magyar külügyi vezetés nem értelmezte pozitív gesztusként az utóbbi hónapokban tematizálódott osztrák–magyar szorosabb együttműködési ígéretekkel ellentétes titkolódzást a vámunió körül. Kifejezetten rossz benyomást keltett,⁷⁸ hogy a többi országgal egy időben kellett tudomást szereznie az osztrák–német közös tervekről. Ez értelmezhető volt egyrészt a bizalom megingásaként, másrészt megszokott és általános diplomáciai lépésként, csupán nézőpont kérdése volt. A magyar vezetés, ahogy az olasz is a kivárás mellett foglalt állást. Bethlen taktikusan ellenállásként is interpretálható visszafogottságot mutatott az ügygel kapcsolatban, amely feltételezhetően az augusztusi francia kölcsönkérelemnél pozitív tényezőként hatott.⁷⁹ A magyar külügyi vezetés Schober érzékenységét ismerve nem tett utalást a „sértettségre”, így minden diplomáciai nyilatkozatban fokozottan figyeltek a tapintatos és távolságtartó helyzetértékelésre, hiszen Ausztriának továbbra is fontos szerepet szántak — mint tranzitország és fegyvervásárlási forrás — a magyar újra felfegyverkezésben.

1931. áprilisban Calice budapesti osztrák követ konkrét kérdést intézett Bethlenhez a vámunió jövőjéről, miszerint elképzelhető-e Magyarország csatlakozása a vámunióhoz? A miniszterelnök válaszában diplomatikusan kifejtette, hogy az ország gazdasági függetlenségét fontosnak tartja, azonban az esetleges előnyök ezt a kívánást háttérbe szoríthatják.⁸⁰ A külügyi vezetés ezt követő-

⁷³ MNL OL K 63 1931 20t 952/1931. Bécs, 1931.03.06.

⁷⁴ *Arnold Suppan*: Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Wien–München, 1996. 191.

⁷⁵ *Hubert, R.*: i. m. 402–403.

⁷⁶ A német kormány először szeptember 3-án mondott le a vámunió megvalósításának tervéről hivatalosan.

⁷⁷ *A. Suppan*: i. m. 192.

⁷⁸ MNL OL K 63 20t 1931. 2207/1931. Bécs, 1931.05.23.

⁷⁹ *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Bp. 1991. 232.

⁸⁰ ÖStA AdR NPA Ges.Bp.1. 116/1931. Bp, 1931.04.01.

en értelmezte a vámunióval kapcsolatban összegyűjtött információit. Ezek alapján megállapították, hogy annak megvalósulása az ország gazdaságát „katasztrofális helyzetbe” taszítaná. Hiszen megalázó feltételek mellett vagy Németország, vagy Csehszlovákia kegyeiért kellene esdekelnie. Az ország helyzetét tovább nehezítené, hogy Ausztria orientációváltásával elveszne Olaszország felé az egyetlen gazdasági híd is. Aminek következtében a továbbiakban az olasz vezetés gazdaságilag nem, talán csak politikailag tudna segítséget nyújtani Magyarországnak. A magyar külügyi vezetők meglátása szerint azonban a vámunióban való részvétel sem lenne ideális megoldás, mivel abban az esetben olyan függő viszony alakulna ki, mint „amilyenben volt a török hódoltság korabeli Magyarország az akkori Habsburg-német birodalommal szemben.” Az ülés végén a döntéshozók azonban örömmel szögezték le, hogy a vámunió létrejötte a francia ellenállás miatt abszolút valószínűtlen, így annak negatív következményeivel nem kell Magyarországnak szembenéznie.⁸¹

Az osztrák-német vámunió terve Olaszországban is meglepetést keltett, Mussolini — ahogy ezt Bethlen is tette — mindvégig várakozó álláspontot képviselt. Az olasz vezér terveinek közvetlen politikai és gazdasági ellehetetlenítését látta, így minden politikai és diplomáciai eszközzel a német elképzelések megakadályozásán tevékenykedett. Mussolini Dél-Tirolban kitartóan olaszosító politikát folytatott, amelynek eredményével Rómában mindössze két-három generáción belül számoltak, a siker feltétele azonban a Németországtól való függés elkerülése volt olasz olvasatban. Így egy korai Anschluss mindenképpen elkerülendő volt.⁸² Ekkor született Rómában egy magyar-osztrák (vám) unió ötlete a német nyelvű államok egyesülésének megakadályozása érdekében.⁸³ Noha folytak többoldalú tárgyalások is az elkövetkező években ilyen irányba, az együttműködés csupán gazdasági kereteket kapott és az 1934-es Római Szerződésekben érte el csúcspontját. Azonban ilyen irányú konkrét politikai-diplomáciai lépésekre nem került sor, elsősorban a magyar kihátrálás, a Gömbös-féle német orientáció elsődlegessége miatt.

IV. A fokozódó Anschluss-veszély 1932–1933 Az új generáció fellépése: Dollfuß és Gömbös

„nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az Anchlussst akár megakadályozzuk, akár előmozdítsuk”⁸⁴

A begyűrűző pénzügyi válság nem csak Schobert, hanem Bethlent is elmozdította a külügyet befolyásoló pozícióból. A tartóssá vált gazdasági recesszió és az ausztriai nemzetiszocialisták térnyerése, ha nem is azonnali, de fokozatosan bekövetkező paradigmaváltást eredményezett nem csak az osztrák, hanem a magyar külpolitikában, ezért az Anschluss megítélésében is.

⁸¹ ÖStA AdR NPA Ges.Bp.1. 117/1931. Bp, 1931.04.04.

⁸² MNL OL K 63 1931 20t 1107/1931. Bécs, 1931.03.13.

⁸³ MNL OL K 64 1931 20t 286/1931. Róma, 1931.03.23.

⁸⁴ MNL OL K 64 Ausztria sz.n. 1931.

1932. májustól a gazdasági válsággal és a nemzetiszocializmus erősödésével új kancellárnak kellett szembe néznie. Engelbert Dollfuß kétfrontos háborút vívott, egyrészt — elsősorban Mussolini nyomására — a baloldal visszaszorítására törekedett, másrészt a fenyegetően erősödő nemzetiszocializmussal küzdött. Legfontosabb külpolitikai támogatója Olaszország és Magyarország maradt. Mussolini a válság elmélyülésével és az európai demokráciák meggyengülésével párhuzamosan egyre inkább a fasizmus exportálhatóságában bízott.⁸⁵ 1932-ben, a Marcia su Roma tizedik évfordulója kapcsán érettnek látta az időt arra, hogy a kancellárnak nyújtott támogatása fejében elvárhassa az osztrák demokrácia politikai intézményeinek leépítését és a szociáldemokraták visszaszorítását, amelyet Dollfuß az 1934. május 1-jei új alkotmányban meg is valósított. A fasizmus exportálását, a baloldal és a demokrácia megtörését szolgálta az 1920-as évek végétől a Heimwehr olasz támogatása is.

A németországi nemzetiszocialista sikerek az osztrák testvérpárt tevékenységét is felerősítette, amely legfőbb céljának az osztrák kormány megdöntését és az Anschluss mihamarabbi kieroszakolását tartotta. Kezdetben a kancellár bízott a szélsőjobboldallal köthető megegyezésben. Az 1932. május 27-ei kormánynyilatkozatában a „szoros kötődés és barátság” mellett kötelezte el magát. Az osztrák és a német nemzetiszocialista pártok választási sikerei azonban egyre növelték ellenszenvét, amelyet az 1933-tól egyre erősödő náci terror⁸⁶ kiteljesített.⁸⁷ Hitler 1933. tavaszi győzelme után nyilvánvalóvá tette, hogy a dollfußi-vezetés nem számíthat német támogatásra. Elképzelése szerint új választásokra van szükség Ausztriában, amely a nácik megfelelő kormányzati képviselőt biztosítja.⁸⁸

Az 1932-es francia elképzelés szerint Ausztria-kérdése továbbra is döntő Közép-Európában. Ez a felfogás összefüggésben állt a Quai d’Orsay 1920-as évekbeli kurzusával, amely a francia biztonsági garancia előfeltételeként tekintett a közép-kelet-európai államok partnerségére.⁸⁹ A kisantant államok, Magyarország és Ausztria instabil egyensúlya azonban a gazdasági válság miatt egyre inkább megbomlani látszott. A sikertelen 1931-es vámuniós kísérlet után a párizsi döntéshozók egy újabb Anschluss-kezdeményezéssel számoltak. Ennek fényében került meghirdetésre a Tardieu-terv, amely öt dunai állam regionális gazdasági együttműködését szorgalmazta. Párizs megítélése szerint a legjobb megoldás Ausztria neutralizálása lenne, amelyhez elengedhetetlen az olasz támogatás. Azonban a Palazzo Chigi felfogása szerint Ausztria helye egy olasz vezetésű blokkban van, míg egy semleges Ausztria az európai újrendezés záróköve és nem kezdete lehetne.⁹⁰

⁸⁵ Horváth J.: i. m. 29.

⁸⁶ Amelynek 1938-ig 803 áldozata volt, közülük 164 halálos sérülésben elhunyt.

⁸⁷ *Gudula Walterskirchen*: Engelbert Dollfuß. Arbeitermörder oder Heldenkanzler. Wien, 2004. 147–148. o.

⁸⁸ Dieter Ross: Hitler und Dollfuß. 1966. 24. Idézi: *G. Walterskirchen*: i. m. 148.

⁸⁹ Frank Tibor: Ellenségből barátok. A magyar–francia kapcsolatok változásai és jellegzetességei (1985–1992). In: Majoros István (főszerk.): *Hindu istenek, sziámi tigrisek*. Balogh András 70 éves. Bp, 2014. 148.

⁹⁰ MNL OL K 63 1932 20t 132/1932. Prága, 1932.01.12.

1931-es német–osztrák vámuniós kísérlet egyértelművé tette Mussolini számára, hogy Németország nem mondott le az Anschlussról, aminek valamikori bekövetkeztével számol, de azt aktuálisan Olaszország számára több hátránnyal, mint előnnyel járónak értékelte. A mérsékelt külpolitikai kurzusváltást fémjelezte Grandi 1932. nyári menesztése is, a Duce ismét saját kezébe vette a külügyek irányítását. Az Anschluss feltartóztatása érdekében egyrészt a magyar–osztrák gazdasági és politikai kapcsolatok intenzívebbé tételére törekedett, másrészt továbbra is a mérleg nyelvének a szerepében tetszelegve egyre inkább Franciaországgal együttműködve folytatott mérsékelt és óvatos Németország ellenes irányvonalat.⁹¹ Miközben a két Duna-medencei partnerére támaszkodva tevékenykedett a térségben a francia befolyás csökkentése érdekében, tovább erősítve a két „baráti országában” a kisantant ellenességét.

1932. július elején a lausannei-kölcson megszerzése körüli bizonytalan légkörben a magyar és az osztrák külügyi vezetés több alkalommal is taglalta az Anschluss nemzetközi esélyeit. Arra a megállapításra jutottak, hogy Papen kancellár aktuális, Franciaországgal békés egymás mellett élést demonstráló politikája nem zárja ki az Anschlusst. Az osztrák fél bepillantást engedett Budapestnek az osztrák–német kapcsolatok aktuális erőviszonyaiba is. Miszerint a berlini vezetés „Ausztia kormányát a magas politikára vonatkozó elhatározásáról csak igen szórványosan informálja”. Azonban — szögezték le a magyar és az osztrák külügyi szakemberek — a német külpolitika irányvonala mit sem változott a csatlakozás kérdésében, a mindenkori német kormány — beleértve Papenét is — távol tartja magát minden olyan szerződéstől, amelyben az 1922-es Genfi Protokollra hivatkozásnak, hiszen az az Anschluss-tilalom meghosszabbítását jelentené. Természetesen az olasz támogatás mértékéről is szó esett. A Ballhausplatz megítélése szerint Róma akkor adja fel Anschluss-ellenességét, ha Németország Olaszország számára kedvező szerződést köt, és garantálja a Brenner-hágót. A magyar követ megítélése szerint tévednek azon francia államférfiak, akik azt hiszik, hogy Franciaország akár „kölcsonnyújtással, akár gazdasági térhódítással, vagy bármilyen erkölcsi támogatással el tudja folytatni az osztrák népnek a német fajtestvérekkel való egyesülési vágyát, mindez tiszta illúzió”.⁹² A magyar külügyi apparátus továbbra is kitartott annál az alaptételnél, hogy „Ausztia előbb-vagy utóbb a Németbirodalom részévé fog lenni.”⁹³

Nem csak Ausztriában, hanem Magyarországon is kormányfő és ezzel kül- és belpolitikai kurzusváltásra került sor 1932 folyamán. Gömbös, mint annak idején Bethlen is, az olasz–német–osztrák–magyar revíziós blokk megteremtésében látta a magyar külpolitikai célok megvalósíthatóságának a hátterét, így a „Bethlen által kijelölt nyomvonalon haladt”.⁹⁴ Megítélése szerint az olasz–né-

⁹¹ Horváth J.: i. m. 30–31.

⁹² MNL OL K 64 1931 20 963/1932. Bécs, 1932.07.03.

⁹³ MNL OL K 63 1932 20t sz.n./1932. d.n. (A dokumentum állományvédelmi restaurálása ellenére sem sikerült az akta lapjainak a szélét megmenteni, így számos mondat, továbbá az akatszám és a dátum is hiányzik.)

⁹⁴ Gergely Jenő: Gömbös Gyula. Politikai pályakép. Bp, 2001. 271.

met tengely segítheti a magyar revíziót, a Dunától délre olasz, míg északra német érdekekkel és segítséggel kell számolni.⁹⁵ Mindezt tette annak ellenére, hogy a nemzetközi légkör az egyre agresszívebb tartalmú német külügyi nyilatkozatok következtében nem lett az előző évtizedhez képest németbarátabb. A német gazdaság továbbra sem volt hajlandó a magyar mezőgazdasági export előtt kapuit megnyitni, sőt 1933. februárban jelentősen felemelte egyes agrártermékek vámját.⁹⁶ A magyar miniszterelnök két vasat tartott a tűzbe, hiszen egy időben kereste az olasz és a német vezetés jóindulatát, szükség esetén közvetíteni is próbált közöttük. Azonban a revíziós együttműködés óhajtott partnerei 1936-ig nem közeledtek egymáshoz, Ausztria függetlenségének a kérdése nem csak a német–osztrák, hanem a német–olasz viszonyt is egyre jobban terhelte. Gömbös számára nyugati szomszédunkhoz való viszony egyre kényesebbé vált. Ahogy Mussolini szemében, úgy Gömbös kezében is az osztrák szuverenitás az alku tárgyává vált kedvezőbb feltételek és nyereségek elérése érdekében. 1933. áprilisban a miniszterelnök egy német lapnak adott interjújában úgy fogalmazott, hogy „a szükséges együttműködés érdekében, nézetem szerint, mindkét államnak bizonyos áldozatokat kell hoznia”.⁹⁷

1932. november 16-án, a második Gömbös–Dollfuß titkos találkozón nyilvánította ki a kancellár a magyar fél előtt először teljes határozottsággal Anschluss-ellenességét.⁹⁸ A magyar miniszterelnök az egyre szorosabbá váló kapcsolatokra tekintettel igyekezett szóban — ha kis meggyőződéssel is — támogatásáról biztosítani hivatali kollégáját.⁹⁹ A magyar vezetés 1932. őszén, noha számolt az Anschluss valamikori bekövetkeztével, azt nem tartotta Ausztria, de aktuálisan Magyarország számára sem előnyösnek. Gömbös úgy fogalmazott, hogy Bécsben végre kezdik „megérteni, hogy önálló politikát kell hirdetniük. (...) hiszen nem lehet céljuk Németország provinciájává lealacsonyodni.”¹⁰⁰

Az Anschluss megítélése kapcsán az osztrák kontra nagynémet gondolat 1932 végére egyre inkább szétvált. Az ellentét létezett már évek óta, azonban a nemzetiszocialisták tavaszi előretörése és a Lausannei Protokoll elfogadása felerősítette a látens eltávolodást. Nyár folyamán a Heimwehren belül is hasadás következett be, aminek következtében a német orientációjú stájer egységek véglegesen kiszakadtak a mozgalom kvázi szövetségi kooperációjából. Ezt a polarizáló tendenciát pedig még inkább felerősítette Hitler 1933. tavaszi hatalommegragadása.

⁹⁵ U.o. 273. és *Kerekes Lajos*: Anschluss 1938. Ausztria és a nemzetközi diplomácia 1933–1938. Bp, 1963. 122.

⁹⁶ *Berend T. Iván – Ránki György*: Magyarország a fasiszta Németország „életterében” 1933–1939. Bp, 1960. 74–78.

⁹⁷ *Karsai Elek*: Iratok a Gömbös–Hitler találkozó (1933. június 17–18.) történetéhez. Bp, 1962. 4.

⁹⁸ MNL OL K 64 1932 620/1932. Bp, 1932.11.16.

⁹⁹ MNL OL K 64 1932 620/1932. Bp, 1932.11.16.

¹⁰⁰ MNL OL K 64 1932 sz.n./1932. Bp, 1932.11.20.

V. Az önálló Ausztria támogatása 1933–1935
Az olasz–magyar–osztrák közösségvállalás

„Magyarországnak érdekében áll Ausztria önállóságának megőrzése.”¹⁰¹

1933. elején intenzívebbé váltak az olasz–magyar tárgyalások az osztrák-kérdésben. Mussolini helyeselte és támogatta a magyar–osztrák kapcsolatok szorosabbá válását, és hangsúlyozta a gazdasági kapcsolatok mihamarabbi elmélyítésének szükségességét is. Megítélése szerint az osztrák csatlakozás bekövetkeztével — amellyel a magyar és az olasz fél is reálisan számolt — mindkét ország számára jóval kedvezőtlenebb nemzetközi és gazdasági környezet fog kialakulni. Ezért noha az Anschluss feltartóztatása nem reális, mégis törekedni kell annak elodázására. Mind a magyar, mind az olasz külügyi képviseltek úgy vélték, hogy az osztrák lakosság többsége még nem kívánja az Anschlusst, ezért ezt a helyzetet ki kell használni, szólt Mussolini érvelése. A magyar fél rákérdezett az ilyen irányú konkrét lépésekre, a Duce azonban ismételten kitért a konkrét válasz elől, és azt hangsúlyozta, hogy az olasz–magyar közös politika legfőbb célja Dollfuß helyzetének megerősítése. A „milliméteres kancellár” — ahogy az olasz vezér Dollfußt nevezte — taktikus és okos politikus, aki a magyar–olasz kapcsolatnak kedvező környezetet teremthet. Mivel azonban kormánya csupán néhány fős szavazattöbbséggel rendelkezik, így mindent meg kell tennünk pozícióinak megerősítésére zárta le gondolatmenetét az olasz vezér.¹⁰²

Gömbös 1933. februárban az olasz külügyi államtitkár budapesti útján kifejtette, hogy a magyar külpolitikának szüksége van Ausztriára, főként tranzitországgként Itália irányába. Megoldásként egyet ért Mussolini elképzelésével, hogy Bécsset állandó és megbízható faktorként bekapcsolják az olasz–magyar együttműködésbe, azonban — jelezve a magyar miniszterelnök a kettős politikájának kényességét — ennek semmi esetre sem lehet németellenes tendenciája.¹⁰³

Hitler hatalommegragadásának következményei nem hagyták a Duna-medencét sem érintetlenül. Ekkorra Olaszország diktátora elérte hatalma csúcsát. 1933–1935 között átmenetileg az „európai diplomácia döntőbírája” lett, az ő külpolitikai kurzusától függött a Németországgal kötendő revizionista blokk és a francia vezetésű németellenes együttműködés sorsa.¹⁰⁴ A francia és az olasz elképzelések azonban a kelet-közép-európai térség jövőjét illetően továbbra is eltértek. Párizs a régió országai közötti szorosabb gazdasági együttműködésben látta a kivezető utat, és szorgalmazta a magyar revíziós propaganda felfüggesztését. Róma szintén a gazdasági együttműködés előmozdítása mellett foglalt állást, azonban a magyar revízió támogatása mellett.¹⁰⁵ Mussolini

¹⁰¹ ÖStA AdR NPA Ges. Bp. 3. 133/1934. Budapest, 1934. 08 24.

¹⁰² MNL OL K 63 1933 20t 39/1933. Róma, 1933.01.03.

¹⁰³ Kerekes L.: i. m. 116.

¹⁰⁴ Horváth J.: i. m. 32–33.

¹⁰⁵ Réti György: Budapest–Róma Berlin árnyékában. Magyar–olasz diplomáciai kapcsolatok 1932–1940. Bp, 1998. 37–38.

számára az osztrák szuverenitás kapcsán továbbra is a lehető legnagyobb olasz haszon jelentette a kiindulópontot. Legnyereségesebbnek átmenetileg az olasz–magyar–osztrák kapcsolatok elmélyítése tűnt, amely az 1934-es római jegyzőkönyvekben el is érte csúcspontját.

1933. március közepén a német vezetés mind a magyar, mind az olasz külügyi vezetés tudomására hozta, hogy Dollfuß helyzete kilátástalan és személye alkalmatlan a baloldali veszély elhárítására.¹⁰⁶ Megoldásként a jobboldali pártok egységfrontját és új választások kiírását javasolta, amely képes lesz együttes erővel a baloldal erejének megtörésére.¹⁰⁷ Kánya Kálmán külügyminiszter egyértelműen elutasította a berlini javaslatot és Gömbössel együtt a dollfußi-politika támogatása mellett, a német elképzelés ellen foglalt állást. Minden érintett külügyi szolgálat, a római, bécsi és a berlini is megkapta ezt a tartalmú utasítást.¹⁰⁸ Gömbös a római követen keresztül üzent Mussolininak, hogy az új választások Dollfuß és Starhemberg Heimwehr-vezér bukását jelentené. Pedig a kancellár a magyar és olasz érdekeknek megfelelően energikusan lépett fel a baloldal visszaszorítása és az autoriter irányítás kialakítása érdekében, míg a Heimwehr továbbra is megmaradt az osztrák belpolitika befolyásolására alkalmas eszköznek Róma és Budapest kezében. Az új választások a Landbund, a nagynémet és a náci párt győzelmével végződne, ami egyet jelentene az Anschluss-szal, ezért követeli Hitler az új választásokat, szólt Gömbös érvelése. Ezek értelmében a magyar miniszterelnök is egyet ért Mussolinivel a dollfußi-politika támogatásának szükségességében.¹⁰⁹ 1933 tavaszán Mussolini és Gömbös is letette a voksát a kancellár autoriter, Anschluss-ellenes kurzusa és a náci kapcsolatoktól eltávolodó Starhemberg vezette Heimwehr támogatása mellett.¹¹⁰

Az új olasz–magyar irányvonalnak megfelelően Budapest közben járt a német vezetésnél Dollfuß érdekében. Hitler egyértelműen elutasító választ adott, hiszen véleménye szerint az „osztrák belpolitikai helyzetet Dollfuß kancellársága alatt nem lehet rendbe hozni, mert az ottani nemzetiszocialista pártnak okvetlenül meg kell kapnia a kormányban az őt megillető helyet.” Ezért Hitler továbbra is új választásokat követelt, és a kancellárt alkalmatlannak tartotta a vezetésre. Gerhard Köpke a külügyminisztérium politikai osztályának a vezetője a hitleri elutasítás élet csökkentendő barátságos hangon” közölte, hogy a Führer nem tartja az osztrák csatlakozást aktuálisnak. Köpke kifejtette, hogy az osztrák csatlakozás történelmi fejlődés és nem az aktuális politika kérdése. Ezért a német kormány aktuális álláspontja változatlanul az, hogy az Anschluss megvalósítása érdekében nem tesz semmit, de az ellen küzd, ami azt megakadályozhatja.¹¹¹ Miközben a bécsi magyar követség a tavasz folyamán több alkalommal is megkérdezte a Ballhausplatzon — közvetítő jelleggel —,

¹⁰⁶ MNL OL K 64 1933 20t 170/1933. Berlin, 1933.03.18.

¹⁰⁷ MNL OL K 64 1933 20t 175/1933. Berlin, 1933.03.23.

¹⁰⁸ MNL OL K 64 1933 20t 175/1933. Bp, 1933.03.23.

¹⁰⁹ MNL OL K 64 1933 20t 165/1933. Bp, 1933.03.20.

¹¹⁰ MNL OL K 64 1933 20t 169/1933. Bp, 1933.03.29.

¹¹¹ MNL OL K 64 1933 20t 186/1933. Bp, 1933.04.01.

hogy nem látja-e aktuálisnak a náci párttal történő kapcsolatfelvételt, a kancellár válasza azonban minden alkalommal egyértelműen nemleges volt.¹¹²

Az osztrák kancellár az 1933-as feszült belpolitikai helyzet ellensúlyozására hosszú előkészítés nélkül, még a húsvéti ünnepek előtt, április 14-én Rómába látogatott. A Duce elfoglalt volt, hiszen éppen egy német küldöttség — Papennel és Göringgel az élen — is Rómában tartózkodott. Dollfuß egyrészt reménykedett, hogy lehetősége nyílik semleges helyszínen tárgyalni a német államférfiakkal, erre azonban nem került sor. Illetve az osztrák kancellár fontosnak tartott egy személyes tárgyalást a Duceval, nehogy Mussolini benyomását róla és az osztrák-kérdésről csak a német látogatók formálják.¹¹³ A kancellár tájékozódni igyekezett arról, hogy milyen támogatásra és segítségre számíthat olasz részéről az osztrák nemzetiszocialisták és az Anschluss kérdésében.¹¹⁴ Az olasz vezér hangsúlyozta Ausztria szuverenitásának fontosságát országa számára. Miközben kifejtette, hogy ő személy szerint rokonszenvezik a nemzetiszocializmus eszméivel, de ez nem jelent veszélyt az osztrák állami önállóságára nézve. Ígéret tett a két német állam közötti közvetítésre, és hozzáfűzte, hogy „végezetül az győz, aki erősebbet üt”. A két kormányfő megállapodott abban, hogy az osztrák szociáldemokraták elleni küzdelem továbbra is a legfontosabb feladat marad.¹¹⁵ Az olasz pénzügyminiszter felvetette egy olasz-osztrák vámunió kérdését is. Amely elől az osztrák kancellár elvileg nem zárkózott el, azonban pragmatikusan kifejtette, hogy egy ilyen terv keresztülvitelére csak egy igen erős pozícióval rendelkező osztrák kormány lenne képes.¹¹⁶

Az április végi parlamenti költségvetési vita kapcsán Gömbös kitért az Anschluss-kérdésre a magyar–német kapcsolatok kontextusában. A miniszterelnök kifejtette, hogy Magyarországon olyan embert nem szabad „Führernek” tekinteni, aki nem magyar állampolgár. „Németországban a horogkereszt a helyén lehet, Ausztriának elég az egyszerű kereszt, Magyarországon a kettőskereszt a történelmi szimbólum.” Elítélően beszélt Németország elzárkózásáról a magyar agrártermékekkel szemben,¹¹⁷ de Anschluss-ellenességét nagyon elővigyázatosan „tálalta”. Megítélése szerint a kulcs Ausztria kezében van, noha minden szomszédos ország érdekelt az ügyben. Majd hozzáfűzte, hogy Magyarország és Ausztria között legnagyobb az egyetértés, és reményének adott hangot, hogy a kereskedelmi szerződés a két országot még közelebb hozza.¹¹⁸

Az osztrák–német viszony 1933. tavasz folyamán további feszültségekkel telítődött. A márciusi sikertelen közbenjárásából tanulva Kánya egyértelműen leszögezte, hogy Magyarország „nem hajlandó a német–osztrák differenciákba”

¹¹² MNL OL K 64 1933 20t 198/1933. Bécs, 1933. 04.15.

¹¹³ MNL OL K 63 0933 20t 1399/1933. Bécs, 1933.04.15.

¹¹⁴ MNL OL K 63 1933 20t 1135/1933. Róma, 1933.04.20.

¹¹⁵ MNL OL K 63 1933 20t 31/1933. Bécs, 1933.04.21.

¹¹⁶ MNL OL K 64 1933 20t 222/1933. Róma, 1933.04.18.

¹¹⁷ Gazdasági szempontból az Anschluss-szal kapcsolatosan az a félelem fogalmazódott meg, hogy Ausztria megszűnésével, Németország elzárkózása miatt az egyetlen biztos agrárexport célország is elveszne.

¹¹⁸ ÖStA AdR Ges.Bp.2. 314/1933. Bp, 1933.05.23.

beavatkozni, kivéve, ha a német kormány közvetlenül egy ilyen feladatra fel nem kéri.¹¹⁹ Noha Dollfuß római útján Mussolini felvállalta a közvetítést az osztrák–német konfliktusban, jelentős eredményeket azonban szintén nem ért el.

Gömbös 1933. június közepén Berlinben tárgyalt Hitlerrel, ami a bécsi vezetésben kétségeket keltett. A magyar miniszterelnök az olasz–német–magyar politikai, gazdasági és katonai együttműködés lehetőségeiről törekedett képet alkotni. A fokozódó magyar Anschluss-ellenes közhangulat megoldásaként a magyar fél a német piac magyar agrártermékek előtti megnyitását javasolta.¹²⁰

A gömbösi külpolitika Anschluss-hoz való viszonya a miniszterelnök első berlini útján is egyértelmű volt. A remélt olasz–német–magyar revíziós blokk perspektívájában Ausztria szuverenitása nem bírt elsőrendű szereppel. Egyfajta közömbösséggel szemlélve Gömbös a két német állam „testvérviszályának” titulálta a kérdést. Aktuálisan Ausztriára azonban több szempontból is szükség volt Budapestnek. Egyrészt a legnagyobb felvevőpiaca volt a magyar agrár-exportnak, ennek ellensúlyozására a német kereskedelmi kapcsolatok kiépítése bizonyult az egyik legfontosabb lépésnek. Másodsorban Olaszország felé továbbra is híd szerepet töltött be nyugati szomszédunk, ami az olasz segítséggel remélt felfegyverkezés miatt volt lényeges. Ezért állt 1933-ban a magyar külügyi vezetés döntés előtt, hiszen Mussolini aktuálisan nem támogatta az Anschlusst, így nem volt gyors közeledés várható olasz–német relációban. Melyik nagyhatalom Ausztria-politikáját tegye magáévá Budapest, melyik jár a magyar revízió számára nagyobb haszonnal?

A budapesti osztrák követ az osztrák kételyek és félelmek elosztatása végett felkereste a miniszterelnököt és két konkrét kérdést is intézett hozzá az Anschluss-szal kapcsolatban. Miszerint igaz-e, hogy a magyar miniszterelnök Berlinben felvetette Burgenland-kérdését? Erre Hennes félreérthetetlenül elutasító választ kapott azzal a rövid indoklással, hogy a téma felvetése „a mai annyira mozgalmas és zavaros időkben, Németországban alig lett volna lehetséges”. Másodsorban az érdekelte az osztrák követet, hogy a miniszterelnök az Anschluss mellett vagy ellene foglalt állást? Gömbös egyértelműen leszögezte, hogy Hitlernél tett látogatásának nem volt osztrák ellenes éle, és az Anschluss ellen foglalt állást. A magyar miniszterelnök arról tájékoztatta az osztrák követet, hogy benyomása szerint Ausztria szuverenitását Hitler nem veszélyezteti, és reményét fejezte ki a mielőbbi megegyezés tekintetében.¹²¹

Június végén a bécsi magyar követ arról tájékoztatta a budapesti központot, hogy osztrák nemzetiszocialista, egymással rivalizáló vezetők keresték fel és kérték Magyarország támogatását. Ellenszolgáltatásként Burgenlandot ajánlották fel.¹²² A külügyi vezetés arra szólította fel a külképviseleteit, hogy szakítsák meg kapcsolataikat az osztrák nemzetiszocialista párttal.

Július közepén Gömbös Bécsbe utazott a berlini úttal kapcsolatos rossz érzések tisztázása végett. Dollfuß az ilyen félreértések elkerülése érdekében

¹¹⁹ MNL OL K 64 1933 20t 248/1933. Bp, 1933.05.19.

¹²⁰ *Karsai E.*: Iratok a Gömbös–Hitler találkozó... i. m. 13–14.

¹²¹ MNL OL K 63 1933 20t 1975/1933. Bp, 1933.06.28.

¹²² MNL OL K 64 1933 20t 309/1933. Bécs, 1933.06.28.

azt javasolta, hogy a Bethlen–Schober-féle titkos levélváltások szokását újítsák fel a kommunikáció egyszerűsítése és a közös politikai irányvonal biztosítása végett, amivel a magyar miniszter is egyet értett. Megállapodtak továbbá abban, hogy az alap az olasz barátság, miközben mindkét ország törekszik Németországgal barátságos viszonyt ápolni.¹²³

Hennet szeptember végén jelentésben számolt be Magyarország Németország-politikájáról, illetve a nemzetiszocializmus magyarországi fogadtatásáról. Nem csak a Gömbös-kormány, hanem a lakosság nagy része is úgy véli — szólt a beszámoló — hogy Magyarországnak politikai és gazdasági szempontból is a lehető legjobb viszonyt kell ápolnia Németországgal, azonban a nemzetiszocializmus magyarországi terjedését fel kell tartóztatni, és meg kell akadályozni. A követ megítélése szerint mindenki tisztában van azzal, hogy ha Ausztriában győzne a nemzetiszocializmus, az egyet jelentene az Anschluss-szal, ami azonban Magyarországra is jelentő hatást gyakorolna, akár gazdasági önállóságát is elveszíthetné. Némi rosszallással állapítja meg, hogy noha ezzel mindenki tisztában van, mégsem ennek fényében cselekszenek. Ennek okát egyrészt a nagy múltra visszatekintő „Németország-csodálatra”, másrészt pedig egy bizonyos félelmi-pszichózisra vezette vissza.¹²⁴

Gömbös és Dollfuß 1933. novemberben ismét személyesen találkoztak egy közös vadászaton. Ekkor Gömbös kifejtette, hogy országaik nehézségére a megoldás egy nagyobb gazdasági egység létrehozásában látja, ami azonban csak baráti országok között lehetséges. Olaszország egy ilyen együttműködésre nyitott, így Mussolini és személyesen ő is reméli, hogy a német–osztrák kiegyezés mihamarabb megvalósulhat, ami lehetővé tenné a négy ország gazdasági kapcsolatainak széleskörű kiépítését. Végezetül hozzáfűzte, hogy ő nem zárja ki egy osztrák–magyar vámunió lehetőségét sem, noha tudja, hogy ez az osztrák agrártermékek számára kedvezőtlen lenne, ezért nem is gyakorol nyomást Bécs döntésére.¹²⁵

Az olasz közvetítésnek 1934. február 17-én kézzel fogható jele született,¹²⁶ amikor Anglia, Franciaország és Olaszország közös nyilatkozatban foglalt állást Ausztria szuverenitása és területi épségének fenntartása mellett. Mussolini azzal számolt, hogy a Dollfuß-kormánynak sikerül viszonylag rövid időn belül az angol vezetés szimpátiáját visszanyerni, mivel —szólt az olasz érvelés — „végeredményben maguk a nyugati szocialisták, ha kénytelenek két rossz közül választani, inkább Dollfuß-t választanák, mint Hitlert.”¹²⁷

A római jegyzőkönyvek március 17-i aláírása ellenére a magyar külügyi vezetés nem adta fel az olasz–német–osztrák–magyar együttműködés óhaját. Míg titkon bízott az esetleges német–osztrák közeledés megvalósíthatóságá-

¹²³ MNL OL K 64 1933 20t 334/1933. Bécs, 1933.07.15. és ÖStA AdR NPA 416 23.843/1933. Bécs, 1933.07.21.

¹²⁴ ÖStA AdR NPA Ges.Bp.2. 89/1933. Bp, 1933.09.19.

¹²⁵ ÖStA AdR Ges.Bp.2. 106/1933. Bp, 1933.11.06.

¹²⁶ Ausztria függetlenségének megőrzéséről 1934. szeptember 27-én született angol–francia–olasz nyilatkozat, és 1935. február 3-án angol–francia nyilatkozat kölcsönös tanácskozást írt elő Ausztria függetlenségének veszélyeztetése esetére.

¹²⁷ MNL OL K 63 1934 20t 613/1934. Róma, 1934.02.17.

ban, és Németország szerződéshez történő csatlakozásában.¹²⁸ A szerződés németországi fogadtatásáról a berlini magyar követ számolt be. A követ visszatartotta a Wilhemstrassén azt a feltételezést, hogy a római megállapodások által Magyarország egy német-ellenes olasz politika szolgálatába szegődött. Ugyanis Magyarország továbbra is azt a külpolitikát képviseli, amely olasz, német és osztrák barátságon alapul. Ennek megfelelően az osztrák–német viszonyba Magyarország továbbra sem szeretne beavatkozni. A német fél kifejtette, hogy a nemzetiszocialista külpolitika egyik axiómája a közép-európai összefüggő tömbben élő németiség egy államszervezet keretein belüli egységesítése, így az osztrák Anschluss Németország célja. Masirevich jelentésében leszögezte, hogy ez a tárgyalás volt az első alkalom, ahol minden hivatalos és Ausztria függetlenségének elismerésén alapuló kijelentéssel szemben, meghatározó nemzetiszocialista oldalról nyíltan kijelentették, hogy Ausztria csatlakozása, vagy bekebelezése a német külpolitika végcélja. A német tárgyalópartner leszögezte, hogy Magyarországnak nem kell tartania egy közös német–magyar határtól. A „nemzetiszocialisták völksisch alapon állnak, de minden közösséget megtagadnak a régi alldeutsch törekvésekkel”. Egyesülési törekvéseik csak az egybefüggő tömbben élő osztrák németiségre vonatkoznak, így a szórványosan élő németiség meghódítására nem gondolnak.¹²⁹

1934 folyamán az osztrák–német viszony, elsősorban az osztrák nemzetiszocialisták terrorakciói következtében egyre feszültebbé vált. A bécsi kormány — olasz tanácsra és utasításra — a „behódolás” helyett szigorú rendszabályokkal, mint a statárium bevezetése, a rendi-korporációs állam megszervezésével, illetve a fokozódó olasz és magyar külpolitikai orientációval reagált. A bécsi követség a náci terrorakciók árnyékában az osztrák kormány esélyeit korlátozottan ítélte. Hennet osztrák követ is hasonlóan ítélte meg a magyarországi közhangulatot: „széles körökben hiszik [Magyarországon], hogy Ausztria a nemzetiszocializmusnak, ezáltal az Anschluß-gondolatnak nem tud hosszan ellenállni”.¹³⁰

Július 25-én Dollfuß nemzetiszocialista puccskísérletben életét veszítette. A budapesti osztrák követ arról tájékoztatta a Ballhausplatzot, hogy Magyarországon a kancellár halálát őszinte és meleg együttérzéssel fogadták.¹³¹ Azonban Hennet kiemelte, hogy noha a kormánylapok mély együttérzéssel írtak a kancellár haláláról, azonban a náci puccskísérletről nem szóltak.¹³² Gömbösben aggodalmat keltett annak lehetősége, hogy Ausztria miatt német–olasz konfliktusra kerülhet sor, ami a magyar revíziós reményekre is súlyos csapást mérne. Így a budapesti olasz követnek július 26-án kifejtette, hogy „Dollfuß halála új szituációt teremtett, amikor a Németországgal való együttműködés nemcsak olasz, de magyar szempontból is szükséges.”¹³³

¹²⁸ MNL OL K 63 1934 20t 2845/1934. Bécs, 1934.08.19.

¹²⁹ MNL OL K 63 1934 20t 1821/1934. Berlin, 1934.05.31.

¹³⁰ ÖStA AdR NPA 804 240/1934. Bp., 1934. 01. 09.

¹³¹ ÖStA AdR Ges.Bp.3. 114/1934. Bp, 1934.07.31.

¹³² ÖStA AdR Ges.Bp.3. 114/1934. Bp, 1934.07.31.

¹³³ *Kerekes L.*: i. m. 140.

Az 1934. júliusi náci puccs idején az olasz hadsereget készültségbe helyezték a Brenner-hágónál. Az osztrák követ tudomására jutottak olyan híresztelések, miszerint az olasz követ közbenjárt a magyar kormánynál, hogy Magyarország legalább részben mozgósítson, amelyért Burgenland visszaadását helyezték kilátásba. Hennet megítélése szerint a szóbeszédeket csupán a németbarát magyar jobboldal terjesztette, hogy bizonyítsa Magyarország lojalitást Németországgal szemben, illetve, hogy Ausztria és Olaszország között ellentéteket keltsen. A magyar külügyminisztérium egyértelmű elutasító válaszát az osztrák vezetés örömmel, míg az indokokat kevésbé lelkesen fogadta. A magyar kormány a kényes nemzetközi helyzetre, az antanttól való félelemre, illetve az Ausztriához és Németországhoz fűződő viszonyra hivatkozva visszautasította az ajánlatot. „Magyarországnak érdekében áll Ausztria önállóságának megőrzése, mégis a nagyhatalmak harcaitól távol kell magát tartania és egynek sem szabad magát teljesen kiszolgáltatnia, így az Ausztriáért folyó harcban sem szabad részt vennie.”¹³⁴ Az osztrák követ azt sugallta jelentésében, hogy Magyarország szívesen részt venne egy ilyen intervencióban, de egyelőre (!) többet vehetne, mint nyerhetne.

Augusztus végén a római magyar követség és a katonai attasé külön-külön azt a feladatot kapták, hogy szerezzenek információt, milyen okokból rendelte el Mussolini csapatösszevonásokat a Brenneren, és meddig ment volna el a beavatkozásban. Mussolini mind a két irányba azt válaszolta, hogy a beavatkozás lehetőségével komolyan nem számolt. Arra csak akkor lett volna hajlandó, ha erre az osztrák kormány megkérte volna, hiszen mindenképpen el kívánta kerülni egy esetleges hódítás látszatát.¹³⁵ Budapest számára megnyugtató és örömteli volt, hogy nem került sor olasz katonai beavatkozásra a náci puccs idején.

Schuschnigg augusztus 10-ei, első hivatalos külföldi útja Magyarországra vezetett, amely a két ország közötti baráti viszonyt volt hivatva demonstrálni, azonban érdemi politikai döntésekre nem került sor. Augusztus 21-én Firenzében Mussolini fogadta az új kancellárt. A Duce megígérte, hogy Ausztriával szemben a korábbi külpolitikai irányvonalat fogja követni, azonban a tárgyalások során konkrét segítséget szintén nem kapott az új kancellár.¹³⁶

Szeptember közepén Hennet elemezte a magyar külpolitika aktuális állapotát. Megítélése szerint az olasz–osztrák vonal, amelynek alapjait még Bethlen fektette le, megmarad a külpolitika egyik tartóoszlopának. Azonban a másik oszlop, a németbarátság egyre nagyobb szerephez jut, mégpedig a német gazdaság erősödő nyitása és kedvezményei miatt. Miközben kormánynyilatkozatokban a revízió ritkábban kerül szóba, állapította meg az osztrák követ. Véleménye szerint a revízió egy olyan nem világosan körvonalazott „ideál”, amely képes minden pártot és társadalmi réteget a kormány mögé állítani. Ezt az eszményképet nem lehetséges hirtelen megvonni a lakosságtól. Ezért az aktuális kormányoknak mindig szükségük van, és lesz valamilyen revíziós program fenntartására. Ebből kifolyólag a magyar külpolitika kénytelen olyan hatalmak

¹³⁴ ÖStA AdR NPA Ges. Bp. 3. 133/1934. Budapest, 1934. 08. 24.

¹³⁵ MNL OL K 64 1934 20t 369/1934. Róma, 1934. 08. 31.

¹³⁶ MNL OL K 63 1934 20t 165/pol/1934. Bécs, 1934. 08. 31.

jóindulatát keresni, szölt Hennem ítélete, amely képes, vagy legalább ígértet tesz a magyar revíziós igények támogatására. Jelen pillanatban azonban nem marad a vezetésnek más választása, mint „a lehető legügyesebben lavírozni”, azonban ennek tartóssága a nemzetközi helyzettől függ.¹³⁷

A Dollfuß-gyilkosság után a német nemzetiszocialista külpolitika stratégiát váltott. Időlegesen félre tette az Anschluss terrortörténi kieroszakolásának politikáját. Franz von Papen egykori kancellár bécsi követként, 1936-tól nagykövetként a két ország csatlakozásának látszólagos „evolúciós” előkészítését végezte. A valós cél azonban Ausztriában a nemzetiszocializmus politikai és gazdasági befolyásának kiterjesztése volt.¹³⁸ A magyar és az olasz külügyi vezetés egyaránt örömmel fogadta az Ausztria ellenes náci terrorhullám lecsendesedését, noha továbbra is számoltak a csatlakozás valamikori bekövetkeztével. Mindezek ellenére az olasz és a magyar diplomaták 1934–1935 folyamán a Ballhausplatzon általánosságban azzal érveltek, hogy ismereteik és meggyőződésük szerint Hitler feladta Ausztriával szembeni agresszív terveit.

1934. októberben a berlini vezetés diplomáciai csatornákon keresztül jelezte igényét az olasz–német viszony javítására, ezért törekedett csökkenteni az olasz bizalmatlanságot a neuralgikus osztrák-kérdésben. A római német katonai attasé a magyar vezetés közvetítését kérte Róma felé, hiszen a rossz olasz–német viszony Magyarország számára is terhes.¹³⁹ A magyar külügyi vezetés aggodalommal figyelte Róma Párizshoz közeledő lépéseit. Gömbös november eleji római útján kifejezte hajlandóságát, hogy közvetít olasz–német viszonylatban.¹⁴⁰

Ezzel a közvetítői feladattal párhuzamosan 1934. október közepétől új jelenség érhető tetten az osztrák külügyi képviselők jelentéseiben, elsősorban abban az esetben, ha azok magyar közvetítő-békítő lépésekről számolnak be osztrák–német összefüggésben. A Ballhausplatzon kételkedő, gyakran cinikus széljegyzeteket írtak, ha a jelentések magyar segítőkészségről, közvetítésről, a magyar tárgyalófél által kifejtett német jóindulatról vagy osztrák „túlérzékenységről” szóltak. Egy példa erre: a római osztrák követ Kányával tárgyalt többek között a német–osztrák viszonyról. Kánya kijelentései mellé Bécsben a következő megjegyzéseket fűzték: „Unsinn”, „falsch”, „er lügt”.¹⁴¹

November elején Gömbös Rómába látogatott. Az osztrák kérdéssel kapcsolatban a magyar miniszterelnök osztotta a Duce véleményét, miszerint a „vörösök kellemetlenebbek, mint a nácik”. Mussolini azt fejtette, hogy a német–olasz viszony javulásának egyetlen feltétele, hogy Németország őszintén és hivatalosan ismerje el Ausztria függetlenségét.¹⁴² Rómából hazafelé Gömbös a Semmeringen közölte Schuschnigg-gal római tárgyalásainak főbb pontjait, érdemi megállapodásokra azonban nem került sor.¹⁴³

¹³⁷ ÖStA AdR Ges.Bp.3. 145/1934. Bp, 1934. 09. 13.

¹³⁸ P. Schneberger, P: i. m. 49.

¹³⁹ MNL OL K 64 1934 20t 525/1934. Róma, 1934. 10. 06.

¹⁴⁰ Kerekes L: i. m. 156.

¹⁴¹ ÖStA AdR NPA 793 46.453/1934. Róma, 1934. 10. 22.

¹⁴² ÖStA AdR NPA 793 47.078/1934. Róma, 1934. 11. 11.

¹⁴³ ÖStA AdR NPA 787 49.959/1934. Bécs, 1934. 11. 09.

Az 1935-ös ismételt olasz külpolitikai kurzusváltás — az afrikai gyarmatosítási igények artikulálása — következményei rányomták bélyegüket a Duna-medencére.¹⁴⁴ Mussolini hatalomvesztése mindkét „baráti ország” esetében tetten érhető. Nem csak Budapest német orientációjának kedvezett a tengelyhatalmak közeledése, hanem Ausztria szuverenitásának garantálásáról is le kellett mondania Rómának. Mindeközben a nyugati demokráciák diplomáciai pozíciói is egyre gyengültek a hitleri agresszív politikával szemben.

A budapesti osztrák követség 1935. első felében már érzékelte a magyar külügyi vezetés távolságtartó, elhidegülő hozzáállását. Henneset 1935. május végén arról tett jelentést a Ballhausplatzon, hogy „a magyar kormány egyre erősebb németbarát politikát folytat”, amivel olasz kollégája is egyet értett. A magyar kormány érvelése szerint az ország nehéz helyzetben van, így nem szabad a viszonyát Németországgal megmérgeznie, de az olasz és osztrák barátságot is ápolni kívánja, miközben továbbra is bízik egy olasz–német–osztrák megegyezésben. Gömbös szerint Magyarország gazdaságilag jobban rá van utalva Németországra, mint bármikor előtte, így két vasat kell egy időben a tűzbe tartania. A követi jelentés Göring látogatásával¹⁴⁵ kapcsolatban elemezte a magyar revíziós terveket, miszerint a német vezetés Csehszlovákia felosztásába törekedett Magyarországot bevonni. Az olasz és az osztrák budapesti követ együttesen úgy vélték, hogy higgadtan és kivárással kell a magyar vezetéshez viszonyulni, azonban ezzel egy időben fel kell hívni a figyelmüket, hogy nem veszélytelen az a játék, amit játszanak.¹⁴⁶

1935. szeptember 26-án Gömbös négy napos látogatásra Berlinbe utazott. Az osztrák követ ismét a magyar látogatás Ausztria ellenes élével kapcsolatos kételyeinek adott hangot. A magyar külügyminiszter visszautasította az osztrák félelmeket, és kifejtette, hogy a Ballhausplatz tisztában van Magyarország németbarát politikájával, amely más államok ellen, így Ausztria ellen sem irányul. Kánya azzal érvelt, hogy ilyen „nehéz időkben kénytelenek vagyunk minden állammal jó viszonyt ápolni”, ahogy ezt Ausztria is teszi. Végezetül Kánya teljes bizalmáról biztosította a követet, de ugyanezt várja el az osztrák féltől is.¹⁴⁷ Gömbös berlini útjáról szóló jelentés mellé ismételten szkeptikus hangvételű széljegyzetek kerültek a Ballhausplatzon, mint például: „wer das glaubt”, „Lüge”, „dürfte stimmen”.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Horváth J.: i. m. 35.

¹⁴⁵ Május 24-én Göring porosz miniszterelnökként kétnapos félhivatalos látogatásra érkezett Budapestre. Politikai célja az olasz–magyar kapcsolatok, a magyar külügyi elképzelések Anschluss-szal kapcsolatos feltérképezése és a kisantant politikai egyeztetése volt. Bővebben: *Szinai Miklós – Szűcs László*: Horthy Miklós titkos iratai. Bp., 1962. 156.

¹⁴⁶ ÖStA AdR Ges.Bp.4. 100/1935. Bp., 1935.05.27.

¹⁴⁷ MNL OL K 63 1935 20t 2987/1935. Bp., 1935.10.01.

¹⁴⁸ ÖStA AdR NPA 791 38.581/1935. Berlin, 1935.09.30.

VI. Távolodás az önálló Ausztriától 1936–1937
Az olasz kihátrálás

„A magyarországi közhangulat Ausztriával szembeni kifejezetten szimpatizálósnak tűnik, azonban nagy része nem hisz országunk tartós állami önállóságában.”¹⁴⁹

Az 1930-as évek közepétől az önálló osztrák állam esélyei fokozatosan csökkentek. Önállóságának legfontosabb külpolitikai támogatóját, Olaszországot az abesszíniai „kaland” következtében, ha nyilatkozatokban nem is, de a realizálható segítségnyújtás tekintetében elveszítette. Magyarország vélt és valós érdekei — ahogy Olaszország esetében is — egyre inkább a német kapcsolatok erősödését eredményezte, így az Ausztria iránt érzett „hűség és barátság” vesztett jelentőségéből. Dollfuß meggyilkolása után utóda Schuschnigg érzelve a külpolitikai támogatás csökkenését, igyekezett belső ellenzék erőket mozgósítani a függetlenség megőrzése érdekében. Az osztrák „nemzeti eszme” legfőbb jelszavává Ausztria függetlenségének hangoztatása vált, miközben a legitimista áramlatok megerősödésének is teret adott a kancellár.

Németország befolyása egyre nőtt a Duna-menti államokban, ezzel párhuzamosan a kisantanttal kötött francia szerződések jelentőségüket veszítették, hiszen 1936-ban Románia, 1937-ben Jugoszlávia is a németek táborához csatlakozott.¹⁵⁰ A német térnyeréssel párhuzamosan Olaszország egyre jobban visszaszorult a régióban. A kibontakozóban lévő német–olasz blokkban a gazdasági és katonai erőviszonyok következtében Németország vette át az irányítást. Az 1936. júliusi német–osztrák egyezmény Olaszország formális lemondását jelentette Ausztriáról, ami nyilvánvalóvá tette Itália végleges kivonulását a Duna-medencéből.

A Ballhausplatzon érzékelték az egykori szövetségesek kihátrálását, ezért megindultak — először gazdasági-kereskedelmi szinten — a tapogatózások Csehszlovákia irányába. A magyar vezetés erős gyanakvással követte az osztrák–csehszlovák kereskedelmi tárgyalások és kölcsönös államfői látogatások tényét. Ennek tisztázására 1936. február elején Kánya londoni és párizsi látogatásából hazafelé Bécsben felkereste osztrák hivatali kollégáját. A tárgyalás hangneme inkább volt feszültséggel terhelt, mint kollegiális információcsere. Berger-Waldenegg nem tagadta, hogy Ausztria keresi a gazdasági közeledést Csehszlovákiához és a kisantant államokhoz, azonban nagyon határozottan tiltakozott az ellen, hogy Schuschnigg prágai látogatásába bárminemű magyarellenességeként lehetne interpretálni. Egy esetleges Csehszlovákiával való politikai vagy katonai együttműködésből Ausztriának semmilyen haszna nem származna, szögezte le az osztrák külügyminiszter, ahogy a kereskedelmi tárgyalások kimenetele is bizonytalan jelenleg. Kánya felhívta kollégája figyelmét, hogy Olaszország sokat tett Ausztriáért, így célszerű Rómára tekintettel lennie az osztrák vezetésnek.¹⁵¹

¹⁴⁹ ÖStA AdR NPA 788 34.576. Budapest, 1937. 01. 09.

¹⁵⁰ Németh I.: i. m. 36.

¹⁵¹ MNL OL K 64 1935–1936 20t Bécs, 1936.02.04.

A magyar külügyi vonal megváltozása lecsapódott a magyar sajtóban is, elsősorban a Magyarország számára kedvezőtlenebb kereskedelmi szerződés miatt támadták Ausztriát. Jelzés értékkel bírt, hogy 1936. elején a kancellár budapesti látogatását megelőzően egyre több Ausztria ellenes cikk jelent meg a magyar sajtóban, amely ellen az új osztrák követ is tiltakozott. Visszautasította konkrét érvekkel alátámasztva az a vádat, hogy Bécs akadályozza a magyar búzaexportot, hiszen a magyar lisztexport folyamatosan nőtt,¹⁵² a magyar liszt 90%-a Ausztriában került eladásra.¹⁵³

1936. március 13–14-én Schuschnigg és Berger-Waldenegg Budapesten tárgyaltak Bécs Németországhoz és a kisantant országokhoz fűződő viszonyáról. A kancellár kijelentette, hogy a két német állam viszonya nem „gyógyíthatatlan”, de még sok kívánni valót hagy maga után. Azonban ő örömmel üdvözlölné egy ésszerű közeledést a két ország között, amíg azonban ez meg nem valósul, Ausztria nem folytat Németország-ellenes politikát, azonban kitart olaszbarátsága mellett. Kánya részletezte azt a német álláspontot, hogy Németország nem hajlandó egy kész egyezményhez csatlakozni, így a római és a kisantant-féle gazdasági elgondolás összekapcsolására a legcsekélyebb esély sincsen. Ezért megítélése szerint, amíg az olasz–abesszíniai kérdés nincs lezárva, addig a három Római Szerződésben részt vevő országnak a legnagyobb elővigyázatossággal kell eljárnia, és a kivárás politikáját kell folytatnia. A tárgyalópartnerek ekkor még egyszer és utoljára megállapodtak abban, hogy a mindkét felet érintő külpolitikai döntésekben továbbra is előzetesen egyeztetni fognak.¹⁵⁴

1936. márciusban sor került Rómában a második olasz, magyar és osztrák kormányfők találkozására. Mussolini még egyszer lépéseket tett Duna-menti pozícióinak megőrzése érdekében, és javasolta a három ország baráti kapcsolatainak szövetséggé alakítását és a vámuniót. Azonban ekkora a külpolitikai irányvonalak és tervek annyira eltávolodtak egymástól, hogy ennek kivitelezésében már egyik fél sem bízott. Míg Gömbös a német kapcsolatok megőrzése és elmélyítése mellett tört lándzsát, addig a kancellár hajlott a Milan Hod a által javasolt kisantant közeledés irányába. Mussolini számára pedig világossá vált, hogy Ausztria függetlenségének megőrzése érdekében nem számíthat Franciaország fegyveres támogatására,¹⁵⁵ így belenyugodott az Anschlussba.

Az 1936. júliusi osztrák–német egyezményre Kánya úgy tekintett, hogy az az Anschluss veszélyét elodázta, de nem hátrította el. Ekkorra már nyilvánvalóvá vált a budapesti vezetés előtt, hogy Ausztria csatlakozása előre láthatóan nem közös megegyezéssel, természetes úton valósul meg egy mindkét fél számára kedvező időpontban. Hanem a nemzetiszocialista vezetés által kitűzött időben és módon, ha már Németország elég erős lesz az annexióhoz.¹⁵⁶ Az osztrák–magyar tárgyalások során a magyar fél egyre többet hivatkozott arra, hogy

¹⁵² 1933-ban 169.849 mázsa, 1934-ben 118.163 mázsa és 1935-ben 190.659 mázsa lisztet vásárolt meg Ausztria Magyarországtól.

¹⁵³ ÖStA AdR Ges.Bp.21. 192/1936. Bp, 1936.03.12.

¹⁵⁴ Pester Lloyd, Abendblatt. 1936.03.13. (címlap)

¹⁵⁵ Horváth J.: i. m. 37.

¹⁵⁶ Pritz Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936. Bp, 1982. 264.

a fontosabb ügyekben szükségesnek tartja az olasz vagy német képviselők jelenlétét. Kánya kitérő válaszaiban kifejtette, hogy ilyen jellegű tárgyalásokba Róma mellett Berlint is be kellene vonni, „máskülönben Németország joggal sértve érezhetné magát”.¹⁵⁷ 1936. év végén egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az Anschluss másodrendű problémává vált a magyar és az olasz vezetés számára is. 1937. elején mindkét ország vezetése belenyugodott az Anschluss közeljövőben történő bekövetkeztébe, figyelmüket arra összpontosították, hogy Bécs ne-hogy a Habsburg-restaurációba, vagy a kisantant karjaiba meneküljön.¹⁵⁸ Budapest aggodalommal követte az osztrák legitimisták aktivitását is.¹⁵⁹

Baar-Baarenfels követ 1937. év eleji szokásos magyar közhangulat-jelentésében azt írta, hogy a magyar közvélemény pozitívan és szimpátiával viszonyult Ausztriához, azonban a többség nem számol hosszú távon az osztrák függetlenség megőrzésével. A német provinciává süllyedős időpontját egy és négy év távlatában tartják valószínűnek, szólta a jelentés. Ebből kifolyólag a követ szükségesnek tartott egy széles körű osztrák propaganda-hadjáratot, amelynek azonban nem lehet se magyar, se németellenes éle. Javaslatára alapján a sajtóra költeni kellene, hiszen „Magyarországon viszonylag nagy a sajtó befolyása”. A kormány közeli Pester Lloyd tudomása szerint Németországtól havi 200, addig Ausztriától csak 50 pengőt kap osztrák témájú cikkek megjelentéséért.¹⁶⁰ A magyar sajtóban azonban egyre szaporodtak az osztrák ellenes éllel megjelent cikkek, a kormány közeli lapok továbbra is a Magyarország számára kedvezőtlenül alakuló kereskedelmi arányszámok miatt kritizálták Ausztriát.¹⁶¹

A magyar eltávolodás baljós előjeleit a budapesti osztrák követ minden területen érzékelte. Baar-Baarenfels 1937 első két hónapjában több alkalommal is beszélt Róder Vilmossal többek között az olasz–magyar katonai tárgyalásokról. A honvédelmi miniszter az osztrák követ előtt letagadta, nem csak azt, hogy Milánóban járt, hanem ilyen jellegű tárgyalások létezését is. Az osztrák követ szerint „több mint feltűnő”, hogy az osztrák kormány tájékoztatása nélkül magyar–olasz katonai tárgyalások folynak, miközben a német vezetést erről informálják.¹⁶²

Schuschnigg Budapestre érkezett 1937. március 18-án, érdemi döntésre és megállapodásra azonban már nem került sor, miközben a magyar és az osztrák kormányfők úgy nyilatkoztak, hogy továbbra is a Római Szerződés alapján kívánják országuk külpolitikáját alakítani. Együttesen küldtek táviratot Mussolininek a Római Szerződés három éves évfordulója alkalmából és hangsúlyozták, hogy a szerződések a közép-európai békés egymás mellett élés egyik

¹⁵⁷ MNL OL K 63 1936 20t 4088/1936. Bp, 1936.10.26.

¹⁵⁸ *Réti György*: Az 1938. évi Anschluss a magyar–olasz kapcsolatok tükrében. In: *Múltunk*, 1998/1. 71.

¹⁵⁹ Az osztrák legitimizmusról bővebben ld.: *Fiziker Róbert*: Habsburg kontra Hitler. Legitimisták az Anschluss ellen, az önálló Ausztriáért. Az osztrák legitimista mozgalom története 1918–1945. Bp, 2010. és *Romsics Gergely*: Habsburg és Ständestaat. A legitimizmus politikai stratégiái a harmincas évek Ausztriájában. In: *Századvég*, 2005.

¹⁶⁰ ÖStA AdR NPA 788 34.576/1937. Bp, 1937.01.09.

¹⁶¹ ÖStA AdR Ges.Bp.21. 26/1937. Bp, 1937.01.12.

¹⁶² ÖStA AdR NPA 792 35.848/1937. Bp, 1937.02.14.

legfontosabb sarokköve.¹⁶³ A semmitmondó politikai nyilatkozatok mellett a Darányi-kormány nyomására a Magyarország számára előnytelen kereskedelmi szerződések megváltoztatásával kapcsolatban megegyeztek, hogy az érintett szakminiszterek szakszerű különtárgyalásokat fognak lefolytatni.¹⁶⁴

Schuschnigg már olasz fegyveres segítségre sem számíthatott, amit 1937. áprilisi velencei látogatása alkalmával Mussolini a kancellár tudomására is hozott. A Duce a nácikkal való megegyezés szükségességét hangoztatta. Sztójay berlini követ felkereste Neurath külügyminisztert a velencei úttal kapcsolatban. A német külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy ők nem „inspirálták” Mussolinit erre az állásfoglalásra, azonban teljesen egyet értettek vele. Jelentése végén a berlini követ összefoglalta, hogy aktuálisan a német–olasz viszony a „lehető legjobb”, amelyet a nagyszámú kölcsönös magas szintű látogatások is alátámasztottak. A viszonyban egyre inkább a német dominancia kristályosodik ki, „Olaszország Berlinben keresi a támaszt”.¹⁶⁵ Azonban megítélése szerint, noha a Duce engedett a német elképzeléseknek, azonban aktuálisan mind a két fél számára kellemetlen lenne egy osztrák krízis, amely megzavarná a jelenlegi jó viszonyt.¹⁶⁶ Tavasz folyamán Baar-Baarenfels osztrák követ több igen borúlátó jelentésben számolt be a magyarországi jobbratolódásról.¹⁶⁷

1937. május elején Wilhelm Miklas¹⁶⁸ köztársasági elnök — Schuschnigg kíséretében — Budapestre érkezett, a látogatás Horthy 1936-os ausztriai útjának viszonzása volt. Már a látogatás időpontjának kitűzése is a diplomáciai feszültségeket tükrözte. Budapest az olasz királyi párnak kijáró külsőségeket kívánt biztosítani. Azonban az eredetileg tervezett április végi időpont magyar részről nem felelt meg, mert akkor Göring vadászott Magyarországon. Az osztrák tárgyalófelekben tudatosult, hogy nem csak a német vendégek élveznek prioritást, hanem az erős német orientációjú magyar külügyi vezetés az Anschluss elkerülhetetlenségével és mihamarabbi bekövetkeztével is számolt.¹⁶⁹

Nem csak a magyar partnerség, hanem az olasz támogatás eltűnésével is számolnia kellett a Ballhausplatznak. Ciano olasz külügyminiszter májusi budapesti tartózkodása idején a kisantant országokkal szemben megosztó politika folytatását javasolta a Darányi-kormánynak. Találkozott az osztrák követtel is, akinek kifejtette, hogy a magyar államférfiakkal mind a római szerződések, mind a közép-európai kérdések tekintetében teljes az egyetértés, és kiemelte az 1936-os osztrák–német megállapodás helyességét is. Ezen megjegyzés mellé Schmidt külügyi államtitkár a széljegyzetre felkiáltójelet írt. Noha Ciano hangsúlyozta, hogy az osztrák függetlenség és önrendelkezés az olasz politika alapelve, amint ezt Mussolini Velencében Schuschnignak is megerősítette. Azonban mosolyogva hozzáfűzte, hogy még az olasz külpolitikában is vannak apróbb

¹⁶³ ÖStA AdR Ges.Bp.5. 47/1937. Bp, 1937.03.20.

¹⁶⁴ MNL OL K 63 1937 20/7t 697/1937. Bp, 1937.03.20.

¹⁶⁵ „Italien sucht die Anlehnung an Berlin“

¹⁶⁶ MNL OL K 63 1937 20/27t 604/1937. Berlin, 1937.04.28.

¹⁶⁷ ÖStA AdR NPA 797 37.495/1937. Bp, 1937.03.26., ÖStA AdR NPA 797 37.795/1937. Bp, 1937.04.05.

¹⁶⁸ Az első világháború óta Miklas volt az első államfő, aki Budapestre érkezett.

¹⁶⁹ ÖStA AdR NPA 416 37.130/1937. Bécs, 1937.03.20.

elmozdulások, amelyek a nemzetközi politikával állnak összefüggésben.¹⁷⁰ Miközben a magyar vezetés örömmel konstataálta, hogy Olaszország nyugati demokráciákkal folytatott stresaik kurzusa véget ért.

Tavaszi végén Rudnay bécsi magyar követ Kánya utasítására felkereste Papen német nagykövetet. A német-osztrák viszonyról a nagykövet nagyon pesszimistán nyilatkozott. A német kormány egy erős franciaellenes blokkot kíván kiépíteni Közép-Európában — nyilatkozta Papen — amelyet Schuschnigg szándékosan szabotál. Azonban leszögezte, hogy a német vezetés nem gondol az Anschlusra, de Schuschnigg helyzetét „labilisnak” vélte. A tárgyalás során Papen nyíltan beszélt Csehszlovákia felosztási terveiről, amelyhez a „kedvező nemzetközi konstellációk esetén” az osztrák-kérdés megoldása is kapcsolódna. Rudnay ezzel kapcsolatban kifejtette véleményét a jelentésében, hogy amennyiben a németek aktívan lépnének fel Ausztriával szemben, akkor Magyarország számára az lenne a kedvező, ha nem a teljes bekebelezésre, hanem egy felosztásra kerülne sor. A céltudatos diplomáciai előkészületek lehetővé tennék Magyarország nyugati határainak helyreállítását, amelybe a követ Dél-Karintiát is beleértette. Ezen területek „csereobjektumként” szolgálhatnának a bécsi magyar követ elképzelése szerint Bácska ellenében.¹⁷¹

1937 folyamán a kölcsönös osztrák-magyar állam- és kormányfői, illetve miniszteriális látogatások száma mindkét irányba szokatlanul magas volt, azonban konkrét eredményeket egyik sem hozott, inkább protokolláris szereppel bírtak. Az eltávolodás a két ország diplomáciai érintkezésében is lecsapódott. 1937 július végén Rudnay Lajos átadta a visszahívó levelét Wilhelm Miklas államfőnek, ám jelzésértékkel bírt, hogy az év végéig nem neveztek ki követet a magyar külképviselet élére, sőt az Anschluss bekövetkeztéig csupán egy követségi tanácsos látta el az ideiglenes ügyvivői feladatokat.

1937-ben háromszor járt Schuschnigg Budapesten, a hivatalos nyilatkozatok magyar és osztrák részről is a két ország jó és baráti viszonyáról szóltak, miközben a fennálló és egyre erősödő feszültségekről és eltávolodásról nem esett szó. Október 21–22-én Schuschnigg és Schmidt nem hivatalosan ismét Budapestre érkeztek, a látogatás hivatalos részére csak október 23-tól került sor. A kisantant országokkal kapcsolatos politika mellett egy szorosabb hírszerzési, katonai együttműködés kiépítéséről tárgyaltak. A magyar fél súlyt helyezett azonban arra, hogy az előzetes tárgyalásokról, amelyek október 23-a előtt zajlottak, semmilyen hivatalos nyilatkozat ne jelenjen meg. A kancellár megítélése szerint „a magyarok féltek, hogy Berlinnek nem tetszene”.¹⁷²

Olaszország Duna-medencei kivonulását jelezte Budapest számára, hogy nyári folyamán Róma felmondta a Brocchi-féle olasz-magyar-osztrák preferenciális kereskedelmi egyezményt, ami tovább fokozta Budapest és Bécs gazdasági függését Németországtól.¹⁷³ Az olasz kivonulás lecsapódott a magyar

¹⁷⁰ ÖStA AdR Ges.Bp.5. 101/1937. Bp, 1937.05.22. A római osztrák követ jelentése is hasonló tartalommal bírt a külügyminiszter budapesti tárgyalásáról. Bővebben: ÖStA AdR NPA 792 35.848/1937. Róma, 1937.05.25.

¹⁷¹ MNL OL K 63 1937 20/25t 201/1937. Bécs, 1937.05.28.

¹⁷² ÖStA AdR NPA 416 44.788/1937. Bécs, 1937.10.25.

¹⁷³ Réti Gy.: Az 1938. évi Anschluss... i. m. 77.

sajtóban is, egyre több Itália és demokráciaellenes cikk jelent meg, ami ellen Ciano táviratilag tiltakozását fejezte ki.¹⁷⁴ A budapesti külügyi vezetés is érzékelte Róma elkedvetlenedését Magyarországgal szemben. Augusztus végén Kánya olaszországi nyaralásáról hazafelé ismét Bécsben tárgyalt. A magyar külügyminiszter megítélése szerint Mussolini kül- és belpolitikai hatalma az utóbbi években erősen meggyengült, egyre erősebb berlini függése. Erre azt hozta fel példának, ha kisebb dolgokban Berlinhez és Rómához fordul, szinte szó szerint azonos választ kap.¹⁷⁵

November 20–29. között Darányi és Kánya Berlinbe utaztak. A magyar fél kifejtette a német tárgyalópartnernek, hogy „Ausztriával szemben jó viszonyban vagyunk, de semmi katonai obligót egymással szemben nem vállaltunk.”¹⁷⁶ A magyar külügyminiszter azt állította a berlini osztrák követnek, hogy a tárgyalások során kiállt Ausztria mellett, és azt hangoztatta, hogy az osztrák kormányt olyan jól ismeri, mint a sajátját. Azonban sajnálattal közölte, hogy nem sikerült a német tárgyalópartnereinek a véleményét megváltoztatnia. A kijelentés mellé a széljegyzetben Bécsben odaírták, hogy „da er es nicht wollte”.¹⁷⁷ A berlini útról szóló magyar beszámoló kapcsán a budapesti osztrák követ azt a konklúziót vonta le, hogy „úgy tűnik, hogy a magyar uraknak, ügyesen a mentalitásukra és a lelükre hatva, sokat ígértek Berlinben.”¹⁷⁸

VII. Ausztria egyedül: az Anschluss 1938. március 12–13.

„Ausztria a döntő órákban — a sors akarata folytán — teljesen egyedül maradt, adva volt a kedvező pillanat a nagy német eszme megvalósítására.”¹⁷⁹

1938. január 10–12-én¹⁸⁰ sor került a harmadik, és egyben utolsó olasz–magyar–osztrák kormány szintű találkozóra Budapesten,¹⁸¹ amely egyértelműen az osztrák szuverenitás védelméről való lemondást tükrözte. Schuschnigg kérte, hogy záróközleményben — akár csak titkosan — fejezzék ki a partnerek Ausztria függetlenségének fenntartására irányuló kívánságait. Ezt a kérést a magyar és az olasz fél is elutasította. Azonban se a magyar, se az osztrák küldöttség nem volt hajlandó az olasz kérésnek eleget tenni, nem léptek ki a Népszövetségből, nem csatlakoztak az antikomintern paktumhoz, de mindketten de jure is elismerték a Franco-kormányt.¹⁸²

¹⁷⁴ U.o. 80.

¹⁷⁵ ÖStA AdR NPA 410 42.898/1937. Bécs, 1937.08.20.

¹⁷⁶ Réti Gy.: Az 1938. évi Anschluss ... i. m. 83.

¹⁷⁷ ÖStA AdR NPA 794 96.714/1937. Berlin, 1937.11.27.

¹⁷⁸ ÖStA AdR NPA 794 96.549/1937. Bp, 1937.12.01.

¹⁷⁹ MNL OL K 63 Ausztria 1000. pol. Budapest, 1938. 04.

¹⁸⁰ Németh István: Az osztrák út. Ausztria a 20. században. Összegzés és dokumentumok. Eger, 2011. 44.

¹⁸¹ Olaszországot Ciano, Ausztriát Schuschnigg és Schmidt, Magyarországot Darányi és Kánya képviselte. Mussolini távolmaradása is jelezte a kérdés mellékes voltát az olasz fél számára.

¹⁸² Réti Gy.: Budapest–Róma Berlin árnyékában... i. m. 113–114.

Az 1938. február 12-ei berchtesgadeni megállapodást követően Baar-Baarenfels személyesen beszélt Kányával, aki „feltűnően tájékoztatlanak” mutatkozott. A tárgyalás hangvétele inkább hasonlított egy szemrehányásokkal és csipkelődésekkel telített vihar előtti beszélgetéshez, mint az osztrák követ és magyar külügyminiszter között szokásos, udvarias és előzékeny párbeszédhez. A külügyminiszter Schuschnigg iránti szimpátiáját ecsetelte, és hozzáfűzte, hogy egy újabb megegyezés Németország és Ausztria között elengedhetetlen volt. Majd gúnyosan megjegyezte, hogy „legalább Ausztria kis félrelépései” véget érnek Csehszlovákiával. Az osztrák követ erre úgy reagált, hogy a tárgyalások kizárólag gazdasági természetűek voltak, mert Ausztriának olyan partnerre is szüksége van, amely az importért „legalább fizet”. Kánya a beszélgetés végén lakonikusan megjegyezte, hogy Ausztria és Magyarország sorsa is a nagypolitikától függ.¹⁸³

Az osztrák követ több budapesti forrásból is azt az információt kapta, hogy a magyar külügyminiszter vele szemben tett bizakodó kijelentéseivel szemben, más alkalmakkor úgy nyilatkozott, hogy Ausztria gleichschaltolása előbb vagy utóbb bekövetkezik, bármennyire is sajnálja. Az osztrák követ február végén budapesti francia kollégájával tárgyalt a német keleti ambíciókról. A francia követ igen pesszimistán nyilatkozott. Megítélése szerint, ha Ausztria hosszabb ideig egyedül marad, nem képes a német nyomásnak ellenállni. Se Franciaország, sem Anglia nem fogja „kisujját sem megmozdítani”, ha Németország bekebelezné Ausztriát vagy Csehszlovákiát, vagy akár Magyarországot, zárta gondolatmenetét a francia diplomata.¹⁸⁴

1938. március 12–13-án bekövetkezett az Anschluss, és megkezdődött Ausztria betagozása¹⁸⁵ a Német Birodalomba. Március 13-án a budapesti olasz követ közvetítette Ciano álláspontját. „Olaszország az osztrák–német kapcsolatok eme fázisában is abszolút objektív álláspontra helyezkedett, tartózkodva az Ausztria belügyeibe való beavatkozástól.” Róma biztosította a magyar vezetést, hogy az új helyzet „csak növelheti az olasz–magyar kapcsolatok szívélyességét és jelentőségét, politikai és gazdasági téren egyaránt.”¹⁸⁶ A hangoztatott Berlin–Róma tengely ellenére az olasz súlyvesztés szembetűnő volt, Mussolini másodhegedűs szerepbe került Hitler mögött,¹⁸⁷ akinek a kezébe került a Duna-menti államok sorsának irányítása.

A magyar külügyi vezetés sem tehetett mást, tudomásul vette azt, aminek bekövetkeztével mindig is számolt és remélte, hogy az egyetértés kinyilvánításának ellenértékeként Csehszlovákia felosztásából Budapestnek is jut. Március 14-én Kánya táviratban szólította fel a berlini magyar követet, hogy a „Wilhelmstrassén fejezze ki szerencsekívánatainkat, hogy vér nélkül sikerült az egyesülést végrehajtani. A legnagyobb reményt fűzzük az új szomszédi viszonyhoz.” Sztójay Döme másnap közölte, hogy az üzenet pozitív fogadtatásra lelt.

¹⁸³ ÖStA AdR Ges.Bp.5. 14/1938. Bp, 1938.02.16.

¹⁸⁴ ÖStA AdR Ges.Bp.5. 19/1938. Bp, 1938.02.23.

¹⁸⁵ Bővebben ld. *Tibor Zenker: Österreich 1993. Hintergründe, Vorgeschichte und Folgen des „Anschlusses”*. Wien, 2008.

¹⁸⁶ *Réti Gy.*: Budapest–Róma Berlin árnyékában... i. m. 115.

¹⁸⁷ *Horváth J.*: i. m. 40.

Horthy április 3-án rádióban elmondott beszédében reagált az annexióra. „Aki tiszta fejjel és látó szemmel ítéli meg az eseményeket, annak tudnia kell, hogy Ausztriának Németországgal történt egyesülése ránk nézve nem jelent mást, csak azt, hogy egy régi jó barátunk, akit a békeszerződésben lehetetlen helyzetbe sodortak, egyesült egy másik jó barátunkkal és hűséges fegyvertársunkkal, vagyis azzal a Németországgal, amely mindig életre-halálra megbízható és szótartó szövetségese volt barátainak a történelem tanúsága szerint. Ennyi az egész, egyéb a mi szempontunkból nem történt.”¹⁸⁸ Mussolini is hasonló értelemben nyilatkozott az olasz parlamentben, hogy az Anschluss az osztrák nép „legmélyebb vágya volt”.¹⁸⁹

Kánya külügyminiszter a képviselőház külügyi bizottsága előtt tartott beszédében elemezte és értékelte a történeteket. Fejtegetésének bevezetőjében kifejtette, hogy az Anschluss a háború befejezése óta állandóan foglalkoztatta az európai közvéleményt, „azzal a mindjobban érvényre jutó felfogással, hogy a német és osztrák nép egyesülésének előbb-utóbb be kell következnie.” Az Anschluss okait a békeszerződések hibás és rákényszerített döntéseiben, illetve Olaszország „világpolitikai helyzetében beállott nagy horderejű átrétegződésben” jelölte meg. „Ilyképpen és minthogy Ausztria a döntő órákban – a sors akarata folytán – teljesen egyedül maradt, adva volt a kedvező pillanat a nagy német eszme megvalósítására, annál is inkább, mert az Anschluss gondolata mindig eleven erőként élt a két német népben és Hitler kancellár uralomra jutása óta mindegyre nyomatékosabban jutott kifejezésre az törekvés, hogy Németország és Ausztria egyesülése által megteremtsék a nagy német birodalmat.” A nagyhatalmak passzivitásával kapcsolatban kifejtette, hogy „a magyar kormány mindig azon az állásponton volt, hogy az osztrák–német viszályba való beavatkozás nem tartozik a feladataink közé, elsősorban azért, mert egy olyan problémáról volt szó, amelynek megoldása országunk hatalmi körén kívül esik és másodsorban azért, mert meg voltunk győződve arról, hogy esetleges beavatkozásunkat egyik fél sem látta volna szívesen. (...) Minden eszközzel igyekeztünk úgy a baráti Ausztriával, mint az ugyancsak baráti Németországgal a legjobb viszonyt fenntartani, ami a hosszú időn át fennálló nagy nehézségek ellenére teljes mértékben sikerült. (...) Az Anschluss tehát végbement, ami után a helyzet Magyarország szempontjából úgy alakult, hogy Ausztria helyébe a velünk szoros baráti viszonyban élő német birodalom lépett, amellyel szemben elfoglalandó álláspontunk egy pillanatra sem lehet kétséges.” Röviden szót ejtett Kánya az egyesüléssel kapcsolatban felröppent hírekről, amelyek a magyar államhatárok veszélyeztetéséről szóltak. „Ezek a rémhírek a legkülönbözőbb okokból teljesen alaptalanok, egyébként a német kormány nem hagyott kétséget aziránt, hogy Magyarország jelenlegi magyar–német határvonalait éppen úgy sérthetetlennek tartja, mint Olaszország, Délslávia és Svájc határait.”¹⁹⁰

¹⁸⁸ Szinai M.–Szűcs L.: i. m. 176.

¹⁸⁹ Réti Gy.: Az 1938. évi Anschluss... 90.

¹⁹⁰ MNL OL K 63 Ausztria 1000. pol. Budapest, 1938. 04.

Az Anschluss sikeres végrehajtása alkalmából a magyar kormány és a kormányzó is sok szerencsét kívántak Németországnak. A müncheni magyar főkonzul tárgyilagosan tájékoztatta Budapestet a jókívánságok sajtóviSSHangjáról, a sorok között azonban a félelem és bizonytalanság érzése is tetten érhető. „Berlini szerencsekívánatainkat 16-án csak a Münchner Neueste Nachrichten közölte a többi hírek között, a Völkischer Beobachter müncheni kiadása pedig csak 17-én külön kiemelés nélkül.” A beszámoló végén a főkonzul kifejtette, hogy „Magyarország csak egy politikát folytathat: a fokozott barátság politikáját Németországgal szemben, abban a reményben, hogy német részről is belátják és elismerik egy erős nemzeti érzésű független Magyarország barátságának értékét”.¹⁹¹

Kánya a külügyi bizottságban március 23-án összegezte az Anschluss-szal kapcsolatos következményeket. Kifejtette, hogy a két ország egyesülése előre látható volt, hiszen a tilalom szemben állt a „wilsoni pontokkal és a nemzetiségi elvekkel”. Eredményesnek és a jövőre nézve is gyümölcsözőnek titulálta az egyre szorosabbá váló német–magyar viszonyt. Végül a német garancia hangoztatásával törekedett eloszlatni a félelmet, amely a magyar–német határ sérthetlenségével kapcsolatosan felröppentek.¹⁹²

Bethlen István Pesti Naplóban 1938. április 17-én megjelent cikkében azt fejtette, hogy a közvetlen szomszédná vált Nagynémet Birodalom gazdasági és politikai befolyása ugyan okozhat Magyarországnak problémákat, de az Anschluss jelentősége számunkra a revízióhoz való közelebb jutás. A volt miniszterelnök a német–magyar sorsközösségéről írt, miközben zavartalan kooperációt remélt Berlinnel a „Duna-medence újrendezésében”. Ezzel összefüggésben Németországot „megkaphatja tőlünk mindazt, amire szüksége van”.¹⁹³

Az Anschluss-elfogadását tükröző nyilatkozatok ellenére az olasz és a magyar külügyi vezetés is érzekelte az új német szomszédtság veszélyeit, az erőviszonyok eltolódása miatt azonban ennek ellensúlyozásra már nem voltak alkalmasak. Miközben a német lépéssel szembeni elfogadásért és jóindulatért német ellenszolgáltatásban reménykedtek; Róma a Földközi-tengeri terveihez, Budapest csehszlovákiai reményeihez várta a német támogatást.

THE ANSCHLUSS AND HUNGARIAN FOREIGN POLICY IN THE INTERWAR PERIOD

by *Murber Ibolya*
(Summary)

Between the two World Wars the Anschluss problem – that is, the union of Austria and Germany – was one of the most neuralgic points in Central Europe. Acquiescing in the limits of small-state existence, the leaders of Hungarian foreign policy counted with the eventual realisation of the unity of the two German states, but made no efforts to influence the process. The official view

¹⁹¹ MNL OL K 63 Ausztria 33. München, 1938. 03. 18.

¹⁹² Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Lóránt – Juhász Gyula (szerk.): *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944.* Bp, 1968. 263–264.

¹⁹³ *Tilkovszky Lóránt: Ausztria és Magyarország a vészterhes Európában 1933–1938.* Bp., 2002. 216.

depended before all on whether it was the advantages possibly resulting from the Anschluss which actually dominated or the disadvantages. The core of the conception elaborated by prime minister Bethlen in the later 1920s was the establishment of a revisionist group including Italy, Germany and Hungary, from the perspective of which the position of Austria seemed marginal. His successor, Gyula Gömbös, thought in the same political terms, while aimed at avoiding any unilateral attachment. From the mid-1930s the chances for the survival of an independent Austrian state gradually diminished. Italy, Austria's most important political protector, was lost as a potential source of help. The real or imagined interests of Hungary likewise argued for ever stronger political ties with Germany, and thus the „fidelity and friendship” showed to the western neighbour lost in intensity. In March 1938 Germany annexed Austria. The Hungarian leadership accepted the fact which it had long expected to come along, and hoped that in return for manifesting its agreement Budapest would have its share from the dismemberment of Czechoslovakia.